

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Rituály a jejich využití v praxi mateřské školy

Bakalářská práce

Obor: Učitelství pro mateřské školy

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Eva Svobodová

Vypracovala:

Jana Erhartová

České Budějovice, 2013

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá užitím a významem rituálů v mateřské škole i v životě člověka obecně. Teoretická část je zaměřena na výklad pojmu rituál, který má velkou škálu významů – od obřadu přes zvyk až po řád a pořádek, a popisuje různé podoby rituálů, ať už to jsou slavnosti, rodinné rituály, rituály související s řádem během dne, nebo rituály, které nám pomáhají se vyrovnat s měnícími životními podmínkami. Praktická část obsahuje jednak rituály, které se používají v průběhu dne a roku v mateřské škole dle vlastní praxe autorky, a poté, ve výzkumné části, rozebírá užití rituálů v praxi vybraných mateřských škol. Pro výzkum byla zvolena metoda formou dotazníku. Pro názornost je praktická část doplněna ukázkou práce s rituály z vlastní praxe a sborníkem kruhových a jiných rituálů prováděných v mateřských školách.

Klíčová slova: rituál, děti, mateřská škola

ABSTRACT

The Bachelor paper focuses on the use and the importance of rituals, as these forms of conduct find their application in human life generally and in kindergarten practices especially. The theoretical section - trying to define the term of ritual which can assume a broad range of meanings from a ceremony to a custom to an order or an ordered routine - describes different rituals, be they festivities, family rituals observed in association with daily routines, or rituals helping people to face the ever-changing conditions of life. The practical section, relying on the author's hands-on experience, deals with daily rituals practiced throughout the year in kindergartens and, having proceeded to the research part, it analyses rituals followed in a group of chosen infant schools. To support the research effort, the author opted for the method based on a questionnaire. To make the practical section properly illustrative, it has been complemented with examples of ritual usage gathered in the author's own practice and with a collection of circular and other rituals performed in infant schools.

Key words: ritual, children, kindergarten

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č.111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 29. 3. 2013

Jana Erhartová

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Evě Svobodové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Také bych chtěla tímto poděkovat všem respondentům za jejich vstřícnost a ochotu při spolupráci. Velký dík patří i mé rodině.

OBSAH

ÚVOD	8
1 TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1 Rituál – starý jako lidstvo samo.....	9
1.1.1 Definice rituálu	10
1.1.2 Podoby rituálu	12
1.1.3 Přechodové rituály.....	13
1.2 Rituály v průběhu dne	15
1.2.1 Dobré ráno!	15
1.2.2 Dobrou chuť!	16
1.2.3 Volný čas.....	16
1.2.4 Dobrý večer, dobrou noc!	17
1.3 S rituály po celý rok	17
1.3.1 Narozeniny	18
1.3.2 Slavnosti a svátky	18
1.3.2.1 Jaro přichází.....	19
1.3.2.2 Slunečné léto	20
1.3.2.3 Barevný podzim	21
1.3.2.4 Bílá zima	21
1.4 Rituály jako pomoc ve vývojových krizích	24
1.4.1 Nástup do MŠ.....	25
1.4.2 Strach.....	25
1.5 Rituály při řešení individuálních problémů	26
1.5.1 Narození.....	26
1.5.2 Přichází sourozenec	27
1.5.3 Jak přestat nemoc.....	27
1.5.4 Prožít smutek	28
1.6 Co všechno děti potřebují.....	29
1.7 Význam rituálů - shrnutí.....	30
2 PRAKTICKÁ ČÁST	32
2.1 Rituály v mateřské škole dle vlastní praxe	32
2.1.1 Rytmus a řád.....	32
2.1.2 Rytmus a rituály dne	32
2.1.3 Narozeninová slavnost.....	37
2.1.4 Slavnosti v průběhu roku.....	39
2.1.4.1 Podzim.....	39
2.1.4.2 Zima.....	40
2.1.4.3 Jaro	41
2.1.4.4 Léto	41
2.2 Praktická výzkumná část	42
2.2.1 Cíle a stanovení předpokladů	42
2.2.2 Metodika výzkumu	42
2.2.2.1 Metoda dotazování.....	42
2.2.2.2 Sběr a zpracování dat	43
2.2.3 Grafické znázornění výsledků	43

2.2.4	Shrnutí výsledků	48
ZÁVĚR		49
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ		51
SEZNAM PŘÍLOH		54

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma Rituály a jejich využití v praxi mateřské školy. Proč zrovna rituály? Několik let jsem pracovala ve třídě s třídním vzdělávací programem na principech waldorfské pedagogiky. Rituály mně a děti provázely v průběhu celého, dne, týdne a roku. Staly se naším „denním chlebem“. Na rituály jsme se těšily, bavily nás a dodávaly našim dnům řád, jistotu, sílu k novým životním krokům.

Rituály nás provázejí životem. Možná si ani neuvědomujeme, kolik rituálů je zahrnuto do našeho všedního dne a života. Rituál může být spojen s maličností všedního dne, ale i s významnou životní událostí, kterou prožíváme někdy jen jednou za život.

Bakalářskou práci jsem rozdělila do dvou částí. V teoretické části se pokusím definovat, co je to vlastně rituál a jeho různé podoby. Podíváme se na rituály, které nás a děti doprovázejí od samého rána až po rituály na dobrou noc, na rituály prožívané během roku, na rituály, které nám pomáhají zvládnout vývojové kroky a nové situace v životě. V praktické části popíši rituály z mé vlastní praxe a sepíši sborníček kruhových i jiných rituálů praktikovaných v mateřských školách. Pokusím se zjistit užití rituálů v předškolním vzdělávání a nejužívanější rituály.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Rituál – starý jako lidstvo samo

„Od začátku do konce

nám životní rituály utvářejí každou hodinu, den, rok.

Podle rituálů žijeme všichni:

rituály jsou obrazce smysluplných činů,

které neustále opakujeme.

Jestliže o svých krocích přemýšlíme, určitě si těch

rituálních obrazců všimneme.

Když si jich všimnete, možná je pochopíte.

Když je pochopíte, snad je dokážete obohatit.

Tím své životní zvyky posvěťte.

Je tomu tak?“¹

Co jsou to vlastně rituály? Každý si pod pojmem „rituál“ může představit něco jiného. Mnozí lidé si i dnes spojí rituál s překonanou tradicí či nudnou zvyklostí. Jiní si vybaví něco zcela tajemného či magického – například africký domorodý kmen, jehož příslušníci tančí kolem ohně a oslavují své božstvo. Jiní si pomyslí na čarodějnictví a černou magii. Avšak nemnozí si uvědomují, že rituály existují ve všech kulturách a zcela samozřejmě doprovázejí každého z nás: od ranního vstávání až po vyprávění na dobrou noc, od pozdravu až po novoroční předsevzetí. Ať už jsme u nás doma, v Čechách, nebo na druhém konci světa, ať už jsme v době kamenné či ve třetím tisíciletí – lidské společenství si bez množství rituálů není vůbec možné představit.

¹ FULGHUM, R. *Od začátku do konce: Naše životní rituály*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0245-1, s. 6

1.1.1 Definice rituálu

Pojem „rituál“ vychází z latinského slova „ritualis“ (obřadný), které je odvozeno od latinského slova „ritus“ (obřad, obyčej), které označuje zvyklost projevující se v řeči, gestech a jednání, případně počínání podléhající určitým pravidlům a jsou realizované v určitém sledu.²

Nalézt definici dostatečně zastřešující široké spektrum lidských činností, které bychom chtěli zahrnout do pojmu „rituál“ či „obřad“, není vůbec jednoduché. V knize Antropologie náboženství od Fiony Bowie³ můžeme nalézt definice od různých autorů.

Bobby Alexander zdůrazňuje dvě stránky rituálu: představení a proměnu. *„Rituál definovaný těmi nejobecnějšími a nejzákladnějšími pojmy je představení či předvedení, naplánované či improvizované, kterým se realizuje přechod od každodenního života k alternativnímu kontextu, v jehož rámci je proměněn všední den.“*

Jednou z nejznámějších definic „náboženského rituálu či obřadu“ je definice Viktora Turnera. *„Předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu, odkazuje na víru v mystické bytosti či síly pokládané za první a poslední příčiny všech účinků.“*

Další definice od Alexandra zní *„tradiční náboženské obřady otevírají obyčejný život definitivní skutečnosti či nějaké transcendentní bytosti nebo síle, aby se z ní získala její transformační schopnost.“* Alexander zdůrazňuje, že veškerý rituál je zakotven v každodenním životě.

Do žádné z definic, až na tu nejobecnější, se nevejde tolik pestrých příkladů rituálu. V prvním vydání Encyklopedie Britaniky⁴ (1771), opět definované v knize Antropologie náboženství, byl „rituál“ definován jako *„kniha, podle níž se řídí pořadí a způsob, které je třeba dodržovat při slavení náboženských slavností, a jako slavení bohoslužby v nějakém konkrétním kostele, diecézi, řádu a podobně,“* moderní definice se objevila až v 11. vydání Encyklopedie Britaniky v roce 1910. *„Rituál se pokládá za jakési rutinní jednání, jež něco symbolizuje a vyjadřuje, a jako takové má odlišný vztah k individuálnímu vědomí a sociální organizaci.“*

² Srov. KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4, s. 9-11.

³ BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9, s. 149-152.

⁴ BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9, s. 151.

Monika Wilsonová, která prováděla s V. Turnerem výzkum náboženského kmene, o rituálu napsala toto: „*Rituály odhalují hodnoty na jejich nejhlubší úrovni ...člověk v rituálu vyjadřuje svoje nejdůležitější pohnutky, a protože výrazové formy podléhají konvencím a jsou závazné, jsou zjevované hodnoty hodnotami skupiny. Ve studiu rituálu spatřují klíč k porozumění společností člověka.*“⁵

V Psychologickém slovníku je rituál popsán takto „*1. pravidelné, pevnou kultickou tradicí stanovené opakování bohoslužebných nebo magických úkonů 2. obřad, sled slov nebo činů, které vedou k uskutečnění daného cíle 3. v etologii vrozené chování, které musí proběhnout v přesném sledu 4. u nutkavé neurózy sled úkonů, které musejí být provedeny, aby se dosáhlo odstranění napětí, někdy znesnadňují praktickou činnost – složité oblékání, mytí, jindy nemocnému umožňují např. odejít z domova, usnout.*“⁶

S rituálem též souvisí pojem „obřad“. V knize Sociální a kulturní antropologie nalezneme tuto definici – „*jde o soubor činností, které probíhají v předem stanovené posloupnosti za účelem orientovat magické nebo božské síly požadovaným směrem nebo k dosažení určitého cíle. Přeneseně se pod termínem obřad chápe jakákoliv činnost, která má slavnostní ráz nebo probíhá vždy shodným způsobem.*“⁷

Všední dny našich životů bychom bez rituálů stěží zdolali, i když si to mnohdy neuvědomujeme. Tato skutečnost platí pro náš společný život v kruhu rodinném, stejně jako pro přátelství, profesní život i pro každodenní vyřizování.

Rituály a jejich zvláštnosti si můžeme ve stručnosti vyložit následovně:⁸

- Rituály mají svůj pevně daný průběh
- Podléhají určitým pravidlům
- Určité způsoby chování se v jistých situacích opakují
- Rituály lze provádět jako naučené, nebo naopak jako nevědomé
- Průběh rituálu je (s výjimkou počáteční fáze praktikování) dobře známou záležitostí
- Smysl rituálu není uchopitelný logicky, nýbrž spočívá ve faktu, že rituály jsou uznávány a zachovávány.

⁵ TURNER, V. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6900-3, s. 19.

⁶ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X, s.511.

⁷ Sociální a kulturní antropologie. Sociologické nakladatelství a sociologický ústav AV ČR. Praha. 1993. ISBN 80-901424-1-9, s. 128.

⁸ Srov. KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4, s.9-11.

Závěrem této kapitoly si dovoluji citovat několik výroků – „pokusných“ tvrzení od R. Fulghuma.⁹ Je tomu doopravdy tak?

„Rituály jsou jedním z projevů nelhostejného přístupu.

Rituály vyplývají z různých stádií života a různého věku.

Rituály přeměňují všední v posvátné.

Rituály jsou veřejné, soukromé a tajné.

Rituály mohou být spontánní či ustálené.

Rituály se neustále vyvíjejí a proměňují.

Rituály nám poskytují posvátné okamžiky.

V posvátných okamžicích přebývá Věčnost.

Spěch a ctižádost jsou největším nepřítelem posvátných chvil. “

1.1.2 Podoby rituálu

V současné době můžeme zaznamenat velké množství názorů na to, co je to rituál a v jakých podobách může vystupovat. V knize *Škola jako rituálny priestor* od Ondreje Kaščáka Ch.Wulf uvádí tyto druhy rituálů.¹⁰

- Přejímací rituály – narození, dětství, puberta, manželství, smrt
- Úřední rituály – uvedení do úřadu, převzetí nových úloh a pozic
- Sezónně podmíněné rituály – Vánoce, narozeniny, státní svátky
- Rituály ztotožnění – při jídle, slavení, láska, sexualita
- Rebelské rituály – mírové a ekologické hnutí, rituály mládeže
- Interakční rituály – pozdravy, loučení, konflikty

⁹ FULGHUM, R. *Od začátku až do konce: Naše životní rituály*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0245-1, s. 23.

¹⁰ Srov. KAŠČÁK, O. *Škola ako rituálny priestor*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-360-3, s.13.

Další možné rozlišení, které popisuje C. Bellová v knize *Antropologie náboženství* od F. Bowie, je těchto šest kategorií.¹¹

1. Přechodové rituály při obřadech spjatých s „klíčovým okamžikem života“
2. Kalendářní vzpomínkové obřady
3. Obřady výměny a společenství
4. Obřady působení trýzně
5. Postní obřady, půst a slavnosti
6. Politické rituály

V každodenním životě mají rituály své nezastupitelné místo. Možná ani netušíme, kolik je jich zahrnuto do našeho všedního dne. Rituály v průběhu dne představují důležité opěrné body – ranní rituály, rituály při jídle, rituály ve volném čase, rituály před spaním.

Společně prožitý volný čas, výjimečné dny, oslavy a rituály prožívané během roku všechny baví, zpestřují všední den, posilují rodinu a pocit sounáležitosti k většímu celku. Narozeniny, Advent, Vánoce, postní doba, Velikonoce, Letnice Tyto rituály, neustálé střídání ročních dob uchovávají hodnoty, dodávají řad celému roku, napomáhají orientaci v čase, poskytují pocit bezpečí a kontinuity.

Rituály nám pomáhají zvládnout důležité kroky a složitá období v životě. Ve vývoji dítěte, člověka existuje mnoho krizí – růst zubů, používání nočníku, první loučení s domovem, vstup do života dospělých, vlastní nemoc nebo nemoc blízkého člověka, první setkání se smrtí, rivalita mezi sourozenci....

1.1.3 Přechodové rituály

„Přechodové rituály označují přechod z jedné fáze života, období či události k jiné. Rituálů přechodu se zúčastní každý a společnost je vymezuje různými způsoby.“¹²

¹¹ Srov. BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9, s. 152.

¹² BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9, s. 156.

Můžeme je označit i jako iniciační obřady. Tímto se rozumí obřad, který 1. „odděluje dvě životní období člověka a připravuje ho pro novou životní úlohu, 2. začleňuje jedince do jiné sociální skupiny, než do které patřil.“¹³

Termín „rituál přechodu“ se často užívá k označení rituálů „životní krize“ nebo „životního cyklu“. Tento termín poprvé použil Arnold van Gennep (1909). Narození, porod, puberta, manželství, smrt jsou typické příklady těchto rituálů v rozhodujících okamžicích života.¹⁴ Tyto stádia a kritické momenty v životě neprobíhají vždy stejným tempem. V životě máme období, kdy se jakoby nic neděje, a jiná období, kdy procházíme prudkou změnou, po níž už to není jako dřív. Arnold van Gennep zahrnoval do přechodových rituálů sezónní slavnosti, územní rituály, v podstatě každé chování, ať už náboženské, nebo světské, které charakterizovalo trojfázový model odloučení či oddělení, pomezí a přijetí či opětovné začlenění. Každá fáze má svoji charakteristiku. V první fázi dochází k odloučení od předchozí situace nebo stavu. Tato fáze symbolizuje rituály oddělení. Druhá fáze je fází přechodu či pomezí. Jedinec není ani to, ani ono, je jako „něco mezi“. Rituály tohoto období charakterizují neurčitost a zmatek jako nerovnováhu. Pravidla lidského chování mohou být pozastavena či přeháněna. Poslední a třetí fází je fáze přijetí a začlenění, kdy je jedinec opět začleněn do společnosti, ale ve změněném stavu.

Fáze přechodu si můžeme ukázat na příkladě vstupu dítěte do jedné washingtonské mateřské školy. Samotný přechodový rituál začíná dopisem pro dítě od budoucího učitele. (Milý Johne, vítěj v naší dinosauří třídě Můžeš si sebou vzít svou oblíbenou hračku ... Pro tvé věci budeš mít připraveno místo se svým jménem....). První den ve škole začíná uvítacím rituálem v podobě hymny. Zde můžeme hovořit o rituálech odloučení. Vlastní přechod či pomezí začíná pociťovat dítě při odchodu rodičů z MŠ, kdy ještě neproběhla adaptace na nové školní prostředí. Rituálním prostředkem v této fázi může být „okno loučení“, kdy dítě zamává svému odcházejícímu rodiči, který je mimo budovu. Rituály opětovného začlenění mohou tvořit různé tradice, slavnosti, kdy

¹³ Sociální a kulturní antropologie. Sociologické nakladatelství a sociologický ústav AV ČR. Praha. 1993. ISBN 80-901424-1-9, s. 129.

¹⁴ Srov. BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9, s. 157-159.

děti s paní učitelkou připravují občerstvení pro rodiče a ukazují své nové dovednosti a znalosti.¹⁵

1.2 Rituály v průběhu dne

Jak plyne náš den? Můžeme pozorovat, že každý den opakujeme stále to samé. Jak vstáváme, jak snídáme, jakou cestou jdeme do práce, co děláme, když se vracíme domů. Možná se polekáte nad tou rutinou. Za tím však stojí naše přirozená potřeba každodenních pravidel a oblíbených tradic - potřeba jistoty. I pro naše děti představují opakované činnosti opěrné body. Ráno se vstává, jde se do školky, odpoledne domů nebo na kroužek, po večeri a koupeli následuje pohádka a jde se spát.

1.2.1 Dobré ráno!

Jak jste se cítili, když jste ráno zaspali? Asi vylekaně. Ve stresu a chvatu se honem oblékáme a vybíháme z domu. Po takovém hektickém ranním startu nás asi pohodový den čekat nebude. Poklidný začátek dne nám naopak přináší energii a sílu na celý den. Jak se probudíme, tak se budeme cítit i po celý den.

Noc končí, začíná den – malý přechodový rituál, kdy se loučíme s nocí a vítáme nový den. Právě v těchto momentech jsou spolehlivé rituály důležité.

Jak probouzíme malé děti? Mnoho rodičů je zaměstnaných a ráno své dítě musí odvézt do školky. Děti nechtějí vstávat, zůstaly by nejraději v postýlce. To někdy představuje stresovou situaci. Děti budíme jemným klidným způsobem např. pohlazením, šimráním, políbením. Mnohé děti mají rády, když se ještě mohou přitulit k mamince a tatínkovi pod peřinou. Oblíbená hračka dítěte nás může zastoupit v probouzení dítěte.

Originální ranní rituál může být zavedení „náladových hodin“.¹⁶ Z kartonu vystříhneme kotouč, na který namalujeme nebo nalepíme 12 obličejů místo čísel. Každý obličej vyjádří pocit: veselý, smutný, šťastný, unuděný, rozzlobený Uprostřed hodin

¹⁵ Srov. KAŠČÁK, O. *Škola ako rituálny priestor*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2010. ISBN 978-80-8082-360-3, s.45-46.

¹⁶ Srov. KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4, s. 24.

upevníme ukazatel, jímž dítě může každé ráno nastavit svoji náladu. Dítě se tak naučí vyjadřovat své pocity a brát je na vědomí.

Dle mé vlastní praxe a zkušenosti stačí 4 základní nálady – veselý, smutný, strach, rozzlobený, ostatní pocity tvoří drobné niance mezi těmito náladami.

1.2.2 Dobrou chuť!

Specifické místo zaujímá čas jídla. Alespoň u jednoho společného jídla by se měli setkat všichni členové rodiny. Zde by měl být prostor a čas na společné rozhovory. Je možné pohovořit si o uplynulé noci, co se nám zdálo nebo naopak nás čeká nadcházející den. Důležitým a hodnotným rituálem může být například společné prostírání a dekorování stolu, příprava jídla, sklizení stolu.... Společné rituály v kuchyni jsou též velmi významné. V kuchyni nalezneme spoustu smyslových podnětů – vůně, chuť, tvary, věci k uchopení Společná příprava jídla může být jedna z nejoblíbenějších a nejpřitažlivějších činností. Děti vaření baví a rády pomáhají. Jsou vděčné, když jim dáváme důvěru, mají radost z vlastního výkonu a upevňuje se tím i týmová práce.

Rodiče si často stěžují na špatné způsoby dětí u stolu. Naučit se vhodnému chování u stolu představuje dlouhodobý proces. I zde platí, čím dříve začneme s užíváním rituálů, tím samozřejměji budou přijímány. Určitá pravidla přijímají děti za důležité samy od sebe, ať už se jedná o sezení na vlastním oblíbeném místě nebo o radostnou a příjemnou atmosféru u stolu. Podpořit tuto náladu můžeme společným odříkáním veselých rýmů či drobnou modlitbou. Společně tak vyjádříme vděčnost, že máme dobré jídlo a že jsme se všichni sešli společně u stolu zdraví a s dobrou náladou.

1.2.3 Volný čas

Každý den by mělo mít dítě čas pro sebe. Vhodná je polední pauza nebo doba před večerí. V této chvíli by se měly děti samy zaměstnat. Mnohdy si děti stěžují na nudu, nezajímá je žádná kniha, kreslení, stavebnice. Člověk je ustavičně v nějakém běhu, něco se stále děje, proto nudu pocítujeme jako něco negativního. Přitom „*dlouhá chvíle*“ *představuje vlastní zdroj nových myšlenek a kreativity, důležitý předpoklad pro rozvoj*

ditěte. “¹⁷ Dítě pocítí, co chce vlastně dělat. Své pocity vyjadřuje různými způsoby - začne běhat, chodí sem a tam, kreslí, začne si hrát.

1.2.4 Dobrý večer, dobrou noc!

Stejně důležité jsou rituály ukládání dětí ke spánku a spánkové rituály. Jsou významné nejen pro somatické zdraví, ale i pro zdraví psychické, které ovlivňuje naše pocity a výkonnost druhý den.

Večer nadchází čas zklidnění. Děti mají uklizené hračky, jsou po večeři, svlékají se, umývají se, čistí si zuby, oblékají si svá pyžamka. Je čas ke spánku, který nám dodá nové síly vstoupit do dalšího dne. Pro dítě je blahodárné, když večerní ukládání ke spánku probíhá denně ve stejný čas a stejným způsobem. Večerní chvíle v posteli v objetí maminky mohou děti i rodiče prožít jako malou večerní slavnost. Zpětně si můžeme s dětmi projít uplynulý den, nejlépe v opačném pořadí. Potom si povíme pohádku na dobrou noc, maminka tiše a pomalu zazpívá ukolébavku a takto pozvolně doprovodíme dítě do říše spánku.

Posvátným okamžikem před usnutím může být i společná modlitba. Předpokladem jakékoliv modlitby je hluboké, opravdové ztišení, kdy se má každý dostat sám k sobě, do svého nitra. V modlitbě se můžeme obrátit k andělu svých dětí i andělu druhých.

„Modlitba nabývá účinnost, proudí-li přímo ze srdce, je zbavena egoismu i sentimentu..“¹⁸

„Ukolébavka, modlitba a pohádka – tři sestry, sudičky našeho dětství, které zevnitř rozjasňují oči dětí. Prameny k napájení zbožnosti v dětské duši....“¹⁹

1.3 S rituály po celý rok

Pro malé děti jsou mimořádně důležité rituály, které se opakují každý rok. Dítě se učí orientovat se v čase, získává pocit bezpečí a jistoty, když ví, že každý rok ve stejnou dobu přijde rituální prožívání daného období. Většina svátků, které se slaví během roku, má podobu rodinných svátků. Ať už se jedná o narozeniny, jarní svátky Velikonoc,

¹⁷ Srov. KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4, s.37.

¹⁸ BEJŠÁKOVÁ, P., JÁNSKÁ, I. *Věneček zima: Sborník č.4*. Praha: AWMŠ, 2002. s.45.

¹⁹ BEJŠÁKOVÁ, P., JÁNSKÁ, I. *Věneček zima: Sborník č.4*. Praha: AWMŠ, 2002. s.46.

Advent, Vánoce..... Rodinné oslavy posilují pocit sounáležitosti a dávají význam a výjimečnost každé rodině.

1.3.1 Narozeniny

Ke každoročním rituálním oslavám patří narozeniny. Narozeniny jsou pro každé dítě absolutním vrcholem roku a jejich oslavě, potažmo oslavenci, se věnuje velká pozornost. Dítě si tak posiluje vědomí své hodnoty a jedinečnosti. Dítě by mělo pociťovat, jak je pro nás důležité, že právě ono se narodilo do naší rodiny. Má možnost prožít tento den pocit lásky a přijetí.

Zvláště malým dětem dělá dobře, když známé rituály probíhají stejně jako každý rok. Rodiče by měli přípravu oslavy narozenin předem připravit, aby v den narozenin probíhalo vše v poklidné a radostné náladě. Tento den se vše točí kolem malého oslavence, narozeninového krále nebo královny. Nesmí samozřejmě chybět svátečně prostřený stůl s pěknou kyticí, slavnostní oběd, narozeninový dort s odpovídajícím počtem svíček, dárky pro oslavence. S oslavencem si můžeme vyprávět příhody z doby, kdy bylo ještě malé miminko, prohlížet fotografie. Oslavy se samozřejmě mohou účastnit i prarodiče či nejbližší příbuzní. Další vhodný den můžeme uspořádat dětskou oslavu pro kamarády oslavence, pokud si bude přát.

1.3.2 Slavnosti a svátky

Slavnosti a svátky jsou nedílnou součástí různých kultur od jejich samého počátku. Jednalo o pravidelné obřady opakujících se událostí nebo přírodních jevů, které se vázaly k významným obdobím roku, jako byl zimní nebo letní slunovrat, příchod jara či podzimní sklizeň. Jejich význam byl především náboženský a hospodářský. Dnešní člověk si ve svém každodenním životě neklade otázky o významu nebo původu slavností a rituálů, více či méně přijímá obecné výklady některých společenských svátků roku, jejichž původní význam bývá vlivem komerce nebo různých interpretací zkreslen, změněn nebo skryt. Ať už byly svátky prožívány člověkem archaické nebo novověké společnosti, „byly vždy zdrojem jeho vnitřní jistoty, vědomí, že Země, Kosmos a člověk fungují v neotřesitelných zákonitostech, bezpečně, vždy a provždy.“²⁰

²⁰ SMOLKOVÁ, T. *Dítě v úctě přijmout*. Praha: Maitrea, 2007. ISBN 80-903761-2-6, s.31-33.

1.3.2.1 Jaro přichází

Obraz jara a Velikonoc je jedním z velkých mezníků v celém koloběhu ročních svátků. Jaro začíná podle kalendáře jarní rovnodenností, 21. března. Tmy ubývá, slunce nabírá na síle, odpočínutá země je plná vláhy a z jejího klína opět raší život.

V tomto období se kromě Velikonoc konaly i další jarní slavnosti, kde měly svou funkci různé rituály a magické úkony – vyhánění zimy, práskání bičem, vykuřování chlívů, zapalování obětního ohně, který lidé přeskakovali, přinášení obětí božstvům a jiné. Všechny tyto slavnosti měly svůj záměr – naklonit si bohy, aby pomáhali lidem v zajišťování ochrany a plodnosti dobytka a polí.²¹

Velikonoce jsou nejdůležitějšími svátky křesťanské církve. Jsou spojené s památkou umučení a vzkříšení Krista, vzpomínka na jeho zmrtvýchvstání. Pro naše předky měly význam jarních svátků, které vítaly návrat slunce a nový úrodný rok. Staré pohanské rituály se postupem času spojily s církevními oslavami a vytvořily tak soubor pestrých velikonočních zvyků a obyčejů.

Datum Velikonoc je pohyblivé, určuje se podle neděle po jarní rovnodennosti a následném úplňku. Velikonoční svátky mohou být v rozmezí 22. března až 25. dubna. Velikonočním svátkům předchází několikátýdenní půst (40 dní), který začíná hned po Masopustu a končí Velikonoční nedělí. V té době se nekonaly žádné zábavy, strava se omezila na jídelníček bez masa a křesťané v tomto období rozjímalí a připravovali se na nejdůležitější svátek – Velikonoce.²²

V tomto období můžeme dětmi prožívat pestré množství jarních a velikonočních rituálů. V předvelikonoční postní době bychom mohli spolu s dětmi vyřadit z jídelníčku sladkosti. K velikonoční snídani bude jistě chutnat doma upečený beránek a vlastnoručně malovaná vejce natvrdo. Ozdobit vajíčka lze různými technikami. Domov zkrášlí kytice z kočíček, vrbového proutí nebo jiných kvetoucích větví. Šikovný tatínek uplete pomlázku z vrbových proutků. Oblíbené jsou i velikonoční hry - hledání vajíček, kutálení vajíček, běh s vajíčkem

Filipjakubská noc (30. dubna) byla pro naše předky důležitým dnem, neboť stojí uprostřed jarní rovnodenností a letního slunovratu. V tom spočívá kouzlo této

²¹ Srov. MOTLOVÁ, M. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010. ISBN 978-80-7321-522-4, s.23.

²² Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., SVOBODOVÁ, E., BUĐÁRKOVÁ, I., LEJSKOVÁ, P. *Svátky a významné dny v programu MŠ*. Praha: Raabe, 2007. ISBN 80-86307-32-8, s.39.

předmájové noci, se kterou byla spojena řada obřadů, magických úkonů, zvyků a pověr. Do našich časů zůstala uchována tradice ohňů – pálení čarodějnic.

Máje - jedná se o velmi starou tradici především z Jižních Čech a Slováků. Ústředním zvykoslovným předmětem je májka – ověčený strom symbolizující jaro a lásku.

1.3.2.2 *Slunečné léto*

Letnice se slaví počátkem letního období. Datum Letnic závisí na křesťanských Svatodušních svátcích. Slaví se 50 dní po Velikonocích. A protože jsou Velikonoce svátkem pohyblivým, Svatodušní svátky mohou připadnout na období mezi 10. květnem a 13. červnem. Letnice jsou obdobím charakterizované mnoha lidovými obyčeji, k nejznámějším patří: Jízdy králů, Královničky, Čištění studánek, Honění krále. Svatodušní svátky se slaví na památku seslání ducha svatého. Jsou to svátky veselé, s bohatou květinovou výzdobou kostelů.²³

Svatojánská noc (z 23. na 24. června) tvoří protipól zimního slunovratu. Ve svatojánském období slunce kulminuje a začíná ustupovat. Rostliny uzrávají, blíží se období sklizně. Podle našich předků otvíral slunovrat cestu magickým silám země. Slunce se na své dráze obrací, a tudíž je nějakou dobu oslabeno, proto je v tento okamžik možné zachytit tajemné zemní síly. Tento svátek můžeme s dětmi prožít v přírodě. Nasbíráme společně bylinky, které tento den mají kouzelnou moc, a uvaříme si svatojánský čaj. Zapálíme svatojánský oheň. Upleteme si věneček z bylinek nebo slámy, každý do něj zašeptá své hříchy, a pak se hodí do ohně. Za zvuku praskajícího ohně dětem vyprávíme příběh o svatojánských broučcích, třeba nějakého i zahlédneme. Rodiče mohou připravit tajemnou cestu za svatojánským pokladem.

Letní období až do raného podzimu bylo poměrně chudé na lidové tradice. V tomto čase nebylo příliš času na radovánky a oslavy. Zajistit dostatek potravy byla odedávna jedna z nejdůležitějších lidských potřeb. Lidé vynakládali velké úsilí, aby byla hojná úroda. Lidé se těšili, až skončí těžká práce. A když byla úroda pod střechou, náležitě to oslavili – dožínky, dočesná, vinobraní...

²³ Srov. ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*. Olomouc: Rubico, 2009. ISBN 978-80-7346-096-9, s.63.

1.3.2.3 Barevný podzim

Chladná rána nám oznamují blížící se podzim. Slunce klesá a zahaluje přírodu do barev. Dny se zkracují a život se stále více přesouvá dovnitř. Příroda nám vydává své dary jako by se chtěla s námi slavnostně rozloučit.

Den 28. září už patří do časů babího léta. Pro hospodářský rok to byl den, kdy se měnil letní rytmus za zimní. Svátek svatého Václava byl spojován s poděkováním za sklizenou úrodu a nejen to, Svatý Václav je výjimečným představitelem našich národních dějin.

Hodování a posvícení patřilo mezi nejradostnější dny podzimu. Po ukončení hlavních polních prací lidé už měli jak čas, tak i dostatek potravin z úrody ze zahrad a polí a z dobytka. Lidé si posvícení užívali nejen doma, ale navštěvovali také příbuzné v jiných obcích. Čas pro posvícení byl ustálen na tři data: kolem sv. svatého Václava, svatého Havla a zejména svatého Martina.²⁴

Svátek Všech svatých a Památka zesnulých vychází z křesťanské víry v posmrtný život. Časem se tyto dva svátky vnímaly spojitě a nazývají se Dušičky. V těchto dnech se konají v kostelech zádušní mše. Lidé navštěvují hroby svých blízkých, čistí je, zdobí a zapalují svíčky. Tak tisíce plamínků na chvíli prosvětlí ponurost těchto podzimních dnů.

Zima dle kalendáře nastává až o zimním slunovratu, ale v hospodářském roce za začátek zimy platil svátek svatého Martina. Mnohdy už napadl sníh a „Martin přijel na bílém koni.“ Byl to čas posvícení, slavila se „bejkova svatba“ či „Martinská sýpka“, chodilo se na Martinskou koledu, užívalo se jídla, pití a tance. Tento svátek si můžeme hezky užít i s dětmi. Děti si vyrábějí lucerničky, lampionky. S těmi pak krácejí ulicemi a zpívají Martinské písničky. Děti pečou martinské rohlíčky, a pak se o ně dělí se svými bližními. Martinskou náladu můžeme podpořit vyprávěním pohádek s motivy soucítění a Martinskou legendu.

1.3.2.4 Bílá zima

Přichází prosinec a s ním zima s dlouhými večery a čas adventu. Slovo „advent“ pochází z latinského slova *adventus*, což znamená příchod. Byl dobou očekávání

²⁴ Srov. MOTLOVÁ, M. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010. ISBN 978-80-7321-522-4, s.194-195

velkého křesťanského svátku - narození Ježíše Krista.²⁵ Advent začíná vždy v neděli, která je nejbližší svátku sv. Ondřeje. Jakýmsi měřítkem adventu jsou čtyři neděle (železná, bronzová, stříbrná, zlatá) a každá má svůj význam. Advent je pro věřící lid dobou radostného očekávání tajemné noci, ale také dobou pokání, střídmosti a odříkání.

Pro děti jde o dobu naplněnou očekáváním vánočních svátků a dobou mnoha záživých událostí. Toto období si můžeme zpříjemnit zcela tradičními rituály. Každoroční pečení vánočního cukroví – hnětení, válení těsta, vykrajování, vůně pečícího se cukroví představuje pro děti velký zážitek. Adventní neděle, symbolizované hořícími svíčkami na věnci, i adventní kalendář pomáhají dětem orientovat se v předvánočním čase a ukrátkat čekání na Štědrý den. Slavnostním rituálem může být instalování jesliček. Postupné objevování figurek a událostí, které souvisejí s betlémským příběhem - putování Marie a Josefa do Betléma, zvířata v chlévě, o Štědrém dnu Ježíšek v jesličkách, putování Tří králů – je vhodným způsobem, jak děti seznámit se součástí našeho kulturního dědictví.

Mikuláš je mystická postava odkazující na svatého Mikuláše z Myry. Z legendy o něm se zrodil zvyk dávat v podvečer jeho svátku dětem dárky. Oslava laskavého a štědrého světce je stará téměř tisíc let. Tento zvyk se drží v české tradici celé věky. V podvečer svého svátku Mikuláš sestupuje z nebe po zlatém žebříku a navštěvuje děti. Má pro ně dárky schované v koši. Dobře ví, kdo je hodný a kdo zlobil. Nosí sebou Zlatou knihu, kde je všechno dětské zlobení a dobré skutky zapsáno.

V mnoha rodinách dávají děti v předvečer Mikuláše za okno punčochu. Druhý den ráno v ní děti najdou sladkost, ořechy, jablíčka.... Někdy přichází Mikuláš osobně, často v doprovodu čerta a anděla, a děti pochválí, nebo poukáže na drobný dětský prohřešek. V žádném případě by však průběh tohoto rituálu neměl děti vystrašit ani vyděsit.

Vrcholem zimy jsou Vánoce, které jsou považovány za nejkrásnější svátky v roce. Kouzelnou vánoční atmosféru vytváří spojení pohanských a křesťanských tradic. Tehdejší lidé se živili především zemědělstvím, a proto byli v těsném spojení s přírodou. Slunce bylo uctíváno jako symbol životodárné síly, lidé se k němu modlili, pořádali různé magické obřady a zvyky. Zimní slunovrat v době, kdy ještě nebyl

²⁵ Srov. MOTLOVÁ, M. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010. ISBN 978-80-7321-522-4, s.232-233.

křesťanský kalendář, představoval pro lidi nejpřirozenější začátek nového roku. Den se prodlužoval, přibývalo světlo a teplo, lidé věřili v návrat slunce. Touha a víra v lepší život je právě hlavní smysl křesťanské filosofie a pojetí tohoto ročního období.²⁶ Do této doby zasadili křesťané narození Ježíše, který se stal novým světlem, nově zrozeným sluncem. Oslava narození Ježíše v době slunovratu měla soustředit pozornost člověka k svátku křesťanskému a nahradit pohanské rituály. Církvi se až po delší době podařilo prosadit nové pojetí oslavy Vánoc, spočívající v motlitbách, pokoře a střídmosti. Staré rituály však úplně nevymizely, zachovaly se například občůzky koledníků v maskách a různé magické praktiky.²⁷

Vánoce patří mezi nejdůležitější rodinné svátky vůbec. Vánoční tradice mohou být v každé rodině trochu jiné, spojujícím článkem je však klidná a přátelská atmosféra a intenzivní snaha o pospolitost. Obvyklými činnostmi jsou zdobení vánočního stromčku, zpívání koled, tradiční skladba vánočních jídel, především štědrovečerní večeře, návštěva kostela na půlnoční mši a samozřejmě vzájemné obdarovávání se. Pro děti je nadílka od Ježíška středobodem večera, ale i dospělí rádi dostávají dárky. Je výchovné, když pod vánočním stromčkem najdou dárky nejen děti, ale i rodiče, příp. prarodiče či jiní blízcí. Děti by měly od mala cítit a vědět, co je smyslem vánočního obdarování. Je hezké dárek dostat, ale hezčí je něco darovat.

U Vánoc je vzhledem ke zmíněné tradici dárků více než u jiných svátků cítit tlak komerce, která útočí na děti i dospělé, a zároveň prosakuje vliv západní kultury, zejména v podobě břichatého Santa Clause v červeném oblečku. Není na škodu zasvětit děti do rituálů jiných kultur, ovšem nemělo by se to dít na úkor té vlastní.

Poslední den v roce má svátek svatý Silvestr. Silvestr nebyl dříve nijak výjimečný den. Až nový věk změnil podobu tohoto posledního dne v roce. Většina lidí tráví závěr roku ve společnosti přátel a baví se.

Oslavy Nového roku se staly vlastně pokračováním slavení Silvestra. Již řadu let je Nový rok dnem svátečním. Zvykem bývá popřát si vše nejlepší a dávat si různá předsevzetí.

Svátek Tří králů stojí na konci křesťanského cyklu Vánoc. Mezi tříkrálové zvyky patří odstrojování stromku, tříkrálové občůzky a tříkrálové hry.

²⁶ Srov. ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*. Olomouc: Rubico, 2009. ISBN 978-80-7346-096-9, s.121.

²⁷ Srov. VONDRUŠKOVÁ, A., SVOBODOVÁ, E., BUĐÁRKOVÁ, I., LEJSKOVÁ, P. *Svátky a významné dny v programu MŠ*. Praha: Raabe, 2007. ISBN 80-86307-32-8, s.112-113.

Předělem mezi zimním časem a časem probouzející se přírody bylo masopustní období. Masopust začíná den po svátku Tří králů. Pohyblivý je jeho konec a tím i jeho délka trvání. Ukončení Masopustu závisí na datu Velikonoc. Masopust končí o masopustním úterý, které předchází Popeleční středa, což je první den čtyřicetidenního předvelikonočního půstu. Konec masopustu spadá do rozmezí 3. února až 9. března.²⁸ Charakteristické pro Masopust byly zábavy, tanec, zpěv, jídlo a veselé průvody v maskách.

Většina dětí má ráda převleky a maskování k různým příležitostem. Dětem působí radost masopustní oslavy s určitým motivem, podle něhož si dítě volí kostým. Na mnoha místech se konají masopustní průvody, jichž se děti nadšeně účastní, ať už v kostýmu nebo jako diváci.

1.4 Rituály jako pomoc ve vývojových krizích

Jednou z významných funkcí rituálů je, že nám pomáhají zvládnout krize nebo se jim vyhnout, mají tedy i svůj preventivní účinek. Každé dítě si musí těmito krizemi projít. Pro některé dítě to může být bolestivým obdobím, jiné tyto změny vnímá pozitivně.

Předškolní období je jedno z nejzajímavějších vývojových období člověka. Studie z různých vědních oborů – etologie a kulturní antropologie ukazují, že vývojové období od 4 do 7 let získalo svou specifickou důležitost po milióny let vývoje lidského rodu. I u přírodních národů, pokud se ještě někde na naší Zemi vyskytují, procházejí děti stejně tak vývojovým předškolním obdobím.²⁹

Je to období plné aktivity, duševní i tělesné, velkého zájmu o okolí. Aktivita dítěte se projevuje především herní činností, hrou. Dítě už se samostatně obléká, svléká, uklízí, samostatně pečuje o svou hygienu. Rozvíjí se jemná motorika, která je ukončena kolem 7. roku. S rozvojem motoriky souvisí rozvoj kresby. Vnímání je globální, rozvíjí se zraková a sluchová diferenciací. Vnímání prostoru je doposud nepřesné, dítě se orientuje v nejbližším okolí domova. Paměť je převážně bezděčná, mechanická a konkrétní. V tomto období se plně rozvíjí názorně intuitivní myšlení. Postupně se zkvalitňují řečové dovednosti. Dítě má potřebu být aktivní. Vedle této výrazné

²⁸ Srov. MOTLOVÁ, M. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010. ISBN 978-80-7321-522-4, s.311.

²⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1, s.139.

potřeby aktivity je stejně silná potřeba jistoty, zázemí a bezpečí.³⁰ Někdy se tomuto období říká magický pohádkový věk. Pohádky v něm hrají velkou roli, upoutávají a okouzlují. Dítě má bohatou fantazii, je kouzelníkem, který dokáže proměnit silou svých myšlenek libovolně všechny věci. Mezi třetím a čtvrtým rokem má dítě nejen všechny lidské základní charakteristiky, ale osvojilo si i základní požadavky lidské společnosti. Je svébytnou osobností, získalo vědomí vlastního já.

1.4.1 Nástup do MŠ

Vstup do mateřské školy představuje pro dítě velký krok do světa. Dítě přichází na delší dobu do jiného prostředí s jinými dětmi, dospělými. Tento krok k odpoutání by se neměl dlouho oddalovat nebo dokonce promeškat.

Loučení bývá pro děti mnohdy velmi těžké, ovšem někdy bývá ještě těžší pro rodiče. Dítě pak znejistí a nechce se rodiče pustit. Zde může být nápomocen rituál rozloučení - dát si velkou pusu, políbit se nosem jako Eskymáci nebo darovat si kamínek, zvířátko po dobu odloučení.

Učitelka v MŠ zaujímá v životě dítěte zvláštní místo. Stává se nejmilovanější osobou vedle rodičů a příbuzných. Pro maminky to není vždy jednoduché. Dítě si učitelku bere za vzor a rádo ji napodobuje. Je pochopitelné, že maminky žárlí, protože tu náhle je konkurentka, které jde všechno snadněji a dítě ji poslouchá. Oproti tomu doma se dítě chová jako malý čertík. Toto je typické znamení odpoutávání. Opačný případ, kdy se dítě doma chová nenápadně a v mateřské škole ruší nevhodným způsobem, bývá méně častý. Další těžkostí může být přizpůsobování se ve skupině a při kontaktu s kamarády. Ve šťastných případech má celoživotní přátelství původ v mateřské škole. Častěji je to tak, že dítě má jednu tohoto, podruhé onoho přítele. Jedná se o poznávání druhého člověka. Je nesmyslné očekávat od dítěte absolutní věrnost.

1.4.2 Strach

Strach a obavy jsou součástí života i u dětí. Strach není sám o sobě nic špatného. Přirozený strach je přitom nutností pro přežití. Postupně se dítě učí, jak nebezpečný je náš všední den, rozlišuje, co smí, nesmí, co mu opravdu škodí. Nejčastěji se děti bojí

³⁰ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1820-3, s.66-73.

tmy, cizích lidí, určitých zvířat nebo samoty. Důležité je brát všechny strachy vážně, nepotlačovat je, nevymlouvat je, naslouchat dítěti a mluvit s ním. V situacích, kdy se dítě bojí, potřebuje utěšit a znovu získat pocit bezpečí, můžeme dítě pochovat, obejmout, mazlit se s ním. Můžeme mu vyprávět, čeho jsme se báli my, když jsme byli v jeho věku. Také pomáhá, když mu darujeme ochranný talisman.

Rituálního významu nabývají při zvládání strachu a dalších nepříjemných pocitů pohádky a příběhy. Pohádky oslovují děti svou barvitou symbolickou řečí a hrají v jejich každodenním životě velkou roli. Každá krize je provázena strachem a nejistotou. Tyto pocity se promítají do pohádkových postav. Pohádkoví hrdinové vítězí nad zlými silami. Dobrý konec pohádky podporuje u dětí pozitivní síly, důvěru, odvahu, trpělivost..., které potřebují k překonání každé těžkosti.³¹

1.5 Rituály při řešení individuálních problémů

Problémové situace, vážné i méně závažné patří ke každému životu. Konflikty, nemoci, hádky, strachy – to všechno zažívají i děti. Pomocí rituálů dítě přečká těžké časy, dobře zvládnutá krize dítě posílí a dodá mu sebevědomí.

1.5.1 Narození

Přibližně devět měsíců žije dítě v břiše matky, ve svém malém vodním království, s tlumeným světlem, zklidňujícím tlukotem matčina srdce a se ztišenými zvuky zvenčí. Už v těhotenství můžeme zavést malé rituály, které pomohou dítěti při příchodu na náš hlasitý, světlý, někdy příliš hlučný svět. Hlazení břicha, masáže, společná koupel, zpěv či poslech hudby navodí vzájemný pozitivní vztah matky a dítěte. „*Den narození představuje první, základní a nejdůležitější den, který si každoročně v životě připomínáme.*“³² Narození dítěte je výjimečnou událostí a také podnětem k slavnostnímu uvítacímu rituálu jako církevní křtiny nebo slavnost v kruhu rodinném.

³¹ Srov. KAUFMANOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3, s.30-41.

³² MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1, s.23.

1.5.2 Přichází sourozenec

Příchod malého sourozence je pro dítě radostnou zprávou – ale nejen jí. Do radosti z budoucího kamaráda se většinou vmísí i jiné pocity. Dítě může zcela vyjádřit svou nelibost nebo odmítnout sdílet svůj trůn s někým jiným.

Počet sourozenců v rodině vytváří složitou síť reagování všech zúčastněných. Děti vystupují v roli sourozence současně jako spojenci i soupeři. Čím je dětí více, tím jsou vztahy komplikovanější, neboť se nejedná jen o kontakty a reakce rodič a každé jednotlivé dítě, ale o četné reakce, které vyjadřují i momentální vztahy dětí mezi sebou a rodičů s různými výchovnými názory, přístupy a metodami. Tlak na reakci rodičů narůstá, protože potřeby a názory jednotlivých dětí je nutné zpracovávat tady a teď. Interaktivní a vztahová síť není nikdy dokončená, i když jde o relativně stejné situace.³³ V těchto situacích, které si rodiče nemohou vyzkoušet na nečisto, nelze zapomenout na potřebu citové jistoty a přízně pro každé z dětí.

Nové roli velké sestry nebo bratra se dítě musí nejprve naučit. Tento proces bude jistě snazší, pokud budeme dítě na příchod miminka připravovat: nechat dítě, aby ucítilo pohyby miminka v bříšku, vyprávět mu, jaké to bylo, když jsme čekali jeho narození. Dítě se může podílet na praktických přípravách – kam dát postýlku, co vše miminko potřebuje (plenky, oblečení...) Chce-li, může pomáhat s péčí o miminko. Je důležité podporovat kontakt mezi oběma sourozenci. Hodně záleží také na našem postoji – zda je nám žárlivého dítěte líto a zabraňujeme jeho pocitům nebo vycházíme z toho, že tyto pocity patří k životu a učíme se s nimi zacházet.

1.5.3 Jak přestát nemoc

Nemoc, zranění či jakékoliv zdravotní postižení se netýká jenom určitého orgánu v těle, ale celého člověka. Onemocněl člověk, a ne jeho srdce, svaly, kůže ... Léčení by se mělo týkat celé jeho osobnosti, a ne jenom postižené části těla. A jestliže toto platí o dospělém, tak o dítěti dvojnásobně!³⁴

Pokud onemocní jeden z rodičů, je důležité, kdo z dospělých členů rodiny může nemocnému pomáhat a udržovat chod domácnosti bez větších výkyvů. Většinou se hůře

³³ Srov. KOŤÁTKOVÁ, S. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1568-1, s.37-40.

³⁴ Srov. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7, s.77.

nese onemocnění matky, která je častěji odpovědná za celý chod domácnosti. Zodpovědnost přebírá otec, členové starší generace i starší děti. K tomu je třeba dodat jedno zásadní pravidlo. „*Dítě chce vidět své rodiče, matku i otce, jako zdatné výkonné osoby, v podstatě je chápe jako svým způsobem nesmrtelné.*“³⁵

Každé dítě si projde řadou dětských a infekčních onemocnění – nejčastěji to bývá po nástupu do mateřské školky. Nemoc je pro dítě nepříjemná, ale zároveň je určitou nutností. Během každé choroby má dítě potřebu větší náklonnosti a extra porce lásky. Rozmazlovat ho můžeme milými rituály. Připravíme oblíbené jídlo dítěte. Uděláme si na dítě čas, jemně ho namasírujeme, čteme mu oblíbené pohádky, hrajeme si s ním. Uděláme si kouzelný kapesník na otírání slz při nemoci a bolestech.

Ať už se nemoc týká dítěte nebo rodičů, je každopádně nepříznivým elementem, který narušuje zaběhnuté zvyky, dá se říci rodinné rituály. Rodina musí přizpůsobit své zvyky, denní program nastalé situaci a dle závažnosti a povahy nemoci se mění i výhledy do budoucna a další život rodiny.

1.5.4 Prožít smutek

Ztráta blízkého člověka představuje těžkou ránu osudu, která může pozůstalého doslova vykolejit. Zvláště těžké krize může prožít dítě, kterému umře blízký člověk. Téma smrti by nemělo být potlačováno a zamlčováno, jinak představuje velký problém především pro dítě. Smutek je třeba prožít a vyjádřit. Čím otevřeněji o smutné události před dítětem hovoříme, vyjádříme i svůj vlastní smutek, tím dříve se bude moci dítě otevřít, aniž by se uzavíralo do sebe. Vysvětlíme dítěti, co nejpřirozeněji, že smrt je součástí života.

Rituály mohou doprovodit proces truchlení. Přirozeným výrazem smutku je pláč, pláčou i dospělí. Co můžeme v této situaci udělat:

- Dítěti poskytneme možnost, aby se rozloučilo.
- Vypravujeme dítěti, jak se v takové situaci cítíme my.
- Namalujeme obrázek, zapálíme svíčku, zasadíme kytíčku.

³⁵ MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dětí*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7, s. 72.

- Ponecháme pravidelné denní rituály jako důležité signály, že život navzdory těžké ztrátě plyne dál.
- Ukážeme dítěti, že ukončení života neznamena zapomnutí: společně vzpomínáme, prohlížíme si fotografie, jdeme na hřbitov.
- Nezapomeneme, že rozloučení má svůj čas. Pokud je dítě stále uzavřené a citelně omezuje svůj život, obrátíme se s žádostí o pomoc na odborníka.³⁶

1.6 Co všechno děti potřebují

Rituály mají svou sílu. Rituály v životě dítěte přispívají k jejich zdravému vývoji. Podporují samostatnost dětí, rozvíjí myšlení a smysl pro pořádek, pomáhají překonávat krize a orientovat se na určité hodnoty. Pomáhají dítěti uvědomit si svou vlastní identitu, dávají životu strukturu a řídí všední den. Usnadňují dítěti učení a pomáhají též při výchově. V neposlední řadě zprostředkovávají pocit bezpečí a jistoty.

Potřeba jistoty, bezpečí patří mezi základní přirozené lidské potřeby. A. Maslow uspořádal tyto potřeby do hierarchického systému ve tvaru pyramidy. Fyziologické potřeby, potřeba bezpečí, potřeba sounáležitosti a lásky, potřeba úcty a uznání, potřeba seberealizace. Někteří autoři uvádějí dále vyšší potřeby. Též zdůraznil princip, podle něhož musí být nejprve uspokojeny potřeby v nejnižším patře pyramidy, až poté se ozývají potřeby uvedené výše. Zvláště důležitá je potřeba bezpečí, která je základní podmínkou efektivního učení. K uspokojení této potřeby patří též pocit, „že věci se dějí předvídatelným způsobem, že platí určitý řád, pravidelnost, struktura, pořádek, že to, co se děje, dává smysl...“³⁷

Má-li se dítě vyvíjet ve zdravou a zdatnou osobnost, podle docenta J. Langmeiera musí být náležitě a v pravý čas uspokojeny základní životně důležité potřeby. Dítě potřebuje náležitý přísun kvalitních a proměnlivých podnětů zvenčí. Smysluplný svět nesený řádem a rytmicky opakovanými rituály. Potřeba prvních citových a sociálních vztahů přináší dítěti pocit životní jistoty. Potřeba vlastní společenské identity je důležitá

³⁶ Srov. KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4, s.90-91.

³⁷ KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0, s. 194

pro osvojení společenské role. Potřeba otevřené budoucnosti a víra dítěte, že svět je dobrý.³⁸

1.7 Význam rituálů - shrnutí

Rituály pro živý průběh roku a denní rituály slouží především:³⁹

- k uspořádání průběhu dne (u snídaně probereme, co nás čeká, kdy se večer uvidíme), pomáhají nám orientovat se v čase
- upevňování rodinných vztahů (polibek na uvítanou, drobné laskavosti)
- poskytování bezpečí (přes všechny změny jsme to stále my)
- vytvoření prostoru pro individuální tvořivost a volný čas (každý tráví určitý čas svými koníčky)
- posilování pocitu vlastní hodnoty, ať už se jedná o osobní nebo rodinné rituály
- posilování pocitu sounáležitosti k většímu celku

Význam rituálů v předškolním období je důležitý zejména:⁴⁰

- v postupném odpoutávání od nejbližších osob
- v nacházení nových kontaktních osob
- v lepším zvládnutí strachu
- v přizpůsobení se skupině vrstevníků
- v rozvoji vnímání reality, nezbytné pro školu
- v rozvoji pozitivního vnímání své identity

Krizové rituály by měly:⁴¹

- dodat sílu k překonání krize
- pomoci překonat strach
- připustit a zpracovat strach
- umožnit novou orientaci, nastavení na novou situaci

³⁸ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-853-8, s. 37-38.

³⁹ Srov. KAUFMANOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3, s.71, s. 77.

⁴⁰ Tamtéž, s. 35.

⁴¹ Tamtéž, s.63.

„Rituály neodměřuje tikot hodin, ale tlukot srdce.

Skoro všechny naše svátky se vztahují k určitému ročnímu období.

Jsou to pohyblivé slavnostní dny přizpůsobené lidským potřebám.

Čas srdce není totéž co čas hodin – rituály se nemají nikdy uspěchat.

Rituály jsou rámem kolem zrcadla okamžiku.

Rituály jsou mincí, již splácíme pozornost dané chvíli.

Každý má své rituály. A každý rituál má někoho.

Smysl rituálů je paradoxem – přidržují nás na výšinách a strmých strání světa, kde jinak stále ztrácíme rovnováhu, a zároveň nás osvobozují ze zoufalého bláta tohoto světa, v němž jsme uvízli.

Rituální chování uhlazuje ty životní okamžiky, kdy si připomínáme, jak je těžké být člověkem. Rituální chování obohacuje ty životní okamžiky, kdy si připomínáme, jak je krásné být člověkem.

Je tomu tak? “⁴²

⁴² FULGHUM, R. *Od začátku do konce. Naše životní rituály*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0245-1, s. 83.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Rituály v mateřské škole dle vlastní praxe

Tato kapitola se zabývá rituály v mateřské škole z mé vlastní praxe – rituály v průběhu dne, narozeninovou slavnost a roční slavnosti prožívané v průběhu roku. Pro přehlednost jsou popsány rituály podle režimu dne a dělení slavností na podzimní, zimní, jarní a letní. K daným rituálům je natočen videozáznam (viz Příloha č. 1) a texty průpovědí a básniček jsou napsány ve sborníčku rituálů (viz Příloha č. 2).

2.1.1 Rytmus a řád

Řád a rytmus provázejí člověka i lidstvo od samého počátku jeho existence. Tak jako dávnému člověku i malému dítěti umožňuje existující řád věcí základní orientaci v prožívání času a souvislostí jevů. Rytmus je projevem řádu. S rytmem se setkáváme již v prenatálním období – dítě vnímá rytmus matčina dechu, tepu matčina srdce.... Rytmus náleží k fyzické existenci člověka, souvisí s jeho tělesnou a duševní složkou (nádech – výdech, akce – reakce,), s jeho životními podmínkami (den – noc, koloběh vody, fáze měsíce,).⁴³

Z hlediska organizace je život v mateřské škole podmíněn pevným rytmem roku, týdnu a dne. Dítě předškolního věku má přirozenou potřebu rytmu: spánek – bdění, klid – aktivita, opakování pohybů, rytmu. Proto je důležité rytmické rozdělení činností během dne, týdne, měsíce a roku.

2.1.2 Rytmus a rituály dne

7.00 - 8.30 příchod dětí do MŠ, příprava pravidelné pracovní činnosti, volná hra

Děti přicházejí do třídy, společně se zdraví s paní učitelkou: „Dobré ráno – jméno dítěte.“ Po rozkukání se děti zapojí do přípravy pracovní činnosti, do volné hry nebo volného tvoření. Dětem je poskytnut dostatek svobody, s čím a jak si chtějí hrát. Každé ráno zde můžeme vidět velkolepé stavby z kostek, velkou autodráhu, vlakové nádraží. Děvčata hospodaří ve svém domečku nebo si hrají s hedvábnými šátky. Kdo má chuť,

⁴³ Srov. SMOLKOVÁ, T. *Dítě v úctě přijmout*. Praha: Maitrea, 2007. ISBN 80-903761-2-6, s.16-17.

může od rána pracovat v ateliéru na připravené společné činnosti nebo si jen tak tvořit. Služba dne „hospodáři“ připravují v jídelně prostírání, talířky, skleničky na dopolední svačinu. K tomu jim pomáhá paní uklízečka neboli teta, která má na starosti přípravu jídel a úklid.

8.30 – 9.00 úklid, společné přivítání, ranní kruh

Před koncem hry si paní učitelka neboli teta vezme zvoneček a poprvé zazvoní. Děti už vědí, že si mají pomalu dohrát, dokončit svou práci, za chvíli se bude uklízet. Zvonek zvoní podruhé: „Já jsem malý pořádníček.“ Po úklidu se děti scházejí v kroužku, kde se přivítají s třídním skřítkem Vítkem (viz Obr. 1). Učitelka drží skřítku, pozdraví jej: „Dobré ráno, skřítku Vítku.“ Pak podává skřítku ve směru hodinových ručiček dítěti vedle ní se slovy: „Dobré ráno – jméno dítěte.“ Děti zdraví skřítku, vyprávějí mu, co potřebují. Pozdraví dítě vedle sebe a předají skřítku dál. V komunitním kruhu platí pravidlo: „Mluví jen jeden, neskáčeme si do řeči.“ Když skřítek doputuje zpět k učitelce, učitelka s ním pozdraví každé dítě zvlášť. Poté vrátí skřítku na své místo. Následuje přivítací rituál: „Dobrý den, dobrý den...“ a průpověď „Dobrý den, slunce,“

Obrázek 1 - Skřítek Vítek

Zdroj: autor

V následné hudební, rytmické části děti tancují, zpívají, hrají na tělo – říkadla a básničky vždy souvisejí s ročním obdobím či slavností. Prohlédnou si roční stolek, který se proměňuje podle prožívaného období. Po ukončení rytmické části odcházejí děti za doprovodu písničky do umývárny – hygiena, po umytí se děti vrátí zpět na koberec a následuje závěrečný rituál ranního kruhu „olejíček“. Hospodáři připraví dětský olejíček, který je nalitý v mořské mušli. Z kouzelného sáčku vytáhne teta jméno dítěte, které bude roztírat olejíček. Děti sedí připraveny s dlaněmi na kolenou a určené dítě roztírá olejíček dětem za doprovodu říkadla: „Nastavíme ruce, dlaně, ...“ Když mají všechny děti olejíček na dlaních, pokračuje říkanka: „Šup sem, šup tam...“ (viz Obr. 2)

Obrázek 2 - Olejíček

Zdroj: autor

9.00 – 9.15 svačina

Každé dítě si připraví vše, co potřebuje k svačině. Svačinu zahajujeme průpovědí doprovázenou jednoduchými pohyby: „Byla jedna sestřička...“ Děti si navzájem nalévají do hrnečků čaj nebo vodu, nabízejí si pečivo, ovoce ... (viz Obr. 3). Jakmile

skončí stolování, uklidí po sobě. Po svačině si děti opakují dny v týdnu a doplňují, jaké je aktuální počasí.

Obrázek 3 - Svačina

Zdroj: autor

9.15 – 10.00 pravidelná pracovní činnost

Dle rytmu týdne následuje pravidelná pracovní činnost (práce s papírem, malování, modelování, práce s potravinou, kreslení). Předškoláci pracují pravidelně a aktivně se podílejí na přípravě a úklidu. Mladší děti je napodobují a učí se uklízet pomůcky na své místo. Ostatní děti mají volnou hru. Po ukončení činností a her následuje úklid. Je vyhlášen popěvkem: „Kamarádi, máme se rádi, uklidíme hračky a půjdeme do zahrady.“

10.00 – 11.30 hygiena, pobyt venku

Po hygieně odcházejí děti do šatny, převlékají se a obouvají. Starší děti pomáhají mladším. Děti chodí na zahradu nebo na procházky v okolí školy. Stěžejní je volná hra. Děti běhají, skáčou, stavějí na pískovišti, hrají míčové hry, jezdí na koloběžkách,... Před návratem do školky si při říkadle: „Třesky plesky....“ čistí boty a převlékají se v šatně, kde pečlivě ukládají své věci. Starší děti opět pomáhají mladším.

11.30 - 11.45 pohádka

Po umytí rukou se děti opět sejdou v kruhu v herně. Hospodáři vše připraví pro pohádkový rituál – skřítku Pohádku, svíčku na dřevěné podložce, zápalky v dvoupatrové krabici, zhasínátko, barevné desky s pohádkou (viz Obr. 4). Každé pondělí přináší skřítek Pohádka novou. Samotnému vyprávění předchází říkanky: „Ťuky, ťuky na vrátka... a „Pohádko, pohádko, přileť k nám, ...“ Zazvoní zvoneček a začíná pohádka. Po vyprávění se loučí s pohádkou: „Už skončila pohádka...“ Na závěr se všichni rozloučí, teta dětem řekne, co je čeká další den, a zazpívají si písničku: „Na shledanou, na shledanou, každý z nás je rád, že si zítra budem spolu zase tady hrát.“

Obrázek 4 - Pohádkový kruh

Zdroj: autor

Každý pátek po pohádce se také rozhoduje, ke kterému z dětí se třídní skřítek Vítek vydá na víkendovou návštěvu. Tento rituál se opakuje celý rok, dokud se všechny děti nevystřídají.

11.45 – 12.00 oběd

Po pohádce sedí děti v kruhu a paní učitelka rozpočítává nebo dává hádanky, kdo půjde ke stolu: „Ke stolu půjde ten, kdo má modré triko.“ apod. Děti přicházejí ke stolům, nalévají si polévku a usedají na svá místa. Oběd se zahajuje průpovědí. Během oběda se děti chovají tiše. Po polévce si děti chodí pro druhý chod k paní uklízečce a samy si řeknou o množství jídla. Děti do jídla nenutíme, nabízíme k ochutnání. Po jídle si každý uklidí své místo. Děti, které zůstávají do odpoledne, se jdou umýt a připravit na koberec svou kytičku. Na kytičku si složí své věci a odcházejí do ložnice. Děti, které odcházejí domů, jdou do ateliéru, kde si ještě mohou chvilku kreslit, než přijdou rodiče. Poté se loučí s paní učitelkou pozdravem.

12.00 – 14.00 pohádka před spaním, odpočinek, spánek

Děti, bez rozdílu věku, odpočívají ve svých postýlkách za tónů lyry, ukolébavky nebo čtení pohádky. Některé děti spí, jiné odpočívají. Větší děti odpočívají kratší čas, potom odcházejí k činnostem související s přípravou k nástupu do ZŠ.

14.00 – 14.15 svačina

Probíhá obdobně jako dopoledne.

14.15 – 15.30 volná hra, pobyt na zahradě, rozcházení dětí

Odpolední program je volnější. Děti se zapojují do nabízených činností nebo si volně hrají. Při příchodu rodičů se děti loučí s paní učitelkou pozdravem.

2.1.3 Narozeninová slavnost

Oslava narozenin patří mezi nejoblíbenější a nejpoužívanější rituál v mateřské škole. Každé dítě má možnost si prožít svůj narozeninový den společně s ostatními dětmi a paní učitelkou. Na stěně visí barevný narozeninový kalendář, kde jsou všechna jména dětí. Na kalendáři je narozeninová hvězdička, která putuje od jména k jménu, vždy k oslavenci. Příprava slavného dne je vždy stejná. V den oslavy přiletí narozeninová víla, která se usadí pod narozeninový kalendář. Paní učitelka připraví narozeninový

stolek, patřičný počet svíček, královský plášť, korunu, dárek pro oslavence. Od rána děti včetně paní učitelky malují obrázek do narozeninové knížky. Obrázková knížka se sváže a dopíše se věnování. Jakmile přijde oslavenec do třídy, promění se v krále nebo královnu toho dne (viz Obr. 5).

V ranním kruhu se děti vítají jako obvykle, ale s tím rozdílem, že všechna pozornost je věnována oslavenci. Za doprovodu dětí, které zpívají narozeninové písně, usedá oslavenec za svůj trůn. Oslavenec si může vybrat dvě děti, kamarády jako strážce. Dítěti se vypráví narozeninový příběh, který je doplněn radostnými a zlomovými okamžiky z života dítěte. Sami rodiče píší dopis dítěti, kde vyjadřují jejich lásku. Děti si prohlížejí fotografie ze života malého oslavence. Oslavenec si sfoukne svíčky, následuje společné blahopřání od tety a dětí, rozbalování dárků a malá hostina. Po hostině se hrají hry na přání oslavence.

Obrázek 5 - Narozeniny má i paní učitelka

Zdroj: autor

2.1.4 Slavnosti v průběhu roku

Hlavními ročními slavnostmi jsou slavnosti podzimní rovnodennosti a sv. Martina, v zimě adventní, mikulášská a vánoční slavnost, Hromnice a Masopust, ve druhé polovině roku velikonoce, jarní slavnost, otvírání studánek a svatojánská slavnost.

V průběhu příprav na všechny slavnosti jsou činnosti dětí provázeny písničkami, říkadly, hrami a příběhy, souvisejícími s ročním obdobím a danou slavností.

2.1.4.1 Podzim

Michaelská slavnost.

Každý podzim přiletí do školkové zahrady drak. I letošní. Jeho řev se ozýval z houští, že i já jsem dostala na chvíli strach. Odpoledne jsme se sešli s dětmi a rodiči na zahradě, zazpívali si společně Michaelské písně. Potom si děti vzaly své ručně udělané meče a s menší či větší odvahou se postupně vydávaly na cestu k drakovi. Každý šel po zlaté stezce, skrz bránu, kde čekal Anděl. Jeho úkolem bylo pomáhat a dodávat odvahu těm nejmenším. Za branou v houští se ozýval drak a vystrkoval hlavy. Všechny děti bojovaly statečně a za odvalu si každý odnesl hezké červené jablíčko, které si později, po sdělení svých zkušeností z boje všem kamarádům a rodičům, snědl. Pak si děti vyrobily malého červeného dráčka – kometu.

Martinská slavnost.

Martinská doba je období vnitřních světél. Venku světla ubývá, tmy přibývá. A tak jsme si tento večer rozsvítili světýlka nejen v lucerničkách, ale i v nás. Zazpívali jsme si Martinské písně a za doprovodu muzikantů se vydali na cestu. Došli jsme k místu, kde se choulil hladový a otrhaný žebrák. Najednou se objevil kůň Hnědák s Martinem. Dojel pomalu k žebrákovi, seskočil z koně a mečem rozetnul svůj červený plášť. Pak ho podal žebrákovi. Znovu se vyšvihl do sedla a zmizel ve tmě tak rychle, jako se předtím objevil. A tak jako se Martin rozdělil se žebrákem, tak i my mezi sebou, s dětmi a s žebrákem se rozdělili o napečené martinské rohlíčky.

2.1.4.2 Zima

Adventní spirála.

Na počátku Adventu jsme si prožili slavnost Adventní spirály. Spirála nám ukazuje motiv cesty do svého vlastního nitra. Každé z dětí si vyrobilo pěkný svíček z jablíčka. Na první adventní neděli jsme se společně sešli a těšili se na rozzářenou spirálu. Ke spirále slavnostně přichází Anděl, který přináší hořící svíci do středu spirály. Za hezkého zpěvu vánočních písní jde každé dítě s andělem do středu, kde si zapálí svůj svíček. Takto se vystřídají všechny děti, Jako poslední odchází ze spirály anděl, který zapálí první adventní svíčku a zmizí.

Mikuláš.

Začátkem prosince k nám zavítal Mikuláš se svou Zlatou knihou dobrých skutků a hříchů, v doprovodu čerta a anděla. Každé dítě odvážně předstoupilo před Mikuláše a vyslechlo si své hříšky a dobré skutky. V dětských očích byl vidět respekt a sliby, že se všichni polepší. Za svou odvahu dostaly děti balíček s překvapením.

Hromnice.

V období ledna doznívá vánoční čas, můžeme se obrátit pohledem zpět a bilancovat a zároveň vyhlížet nové horizonty nastupujícího roku. V tomto duchu probíhají i dvě menší slavnosti – slavnost Tří králů a Hromnice. Hromnice jsou tečkou za celým vánočním obdobím. Společně s dětmi posbíráme zbytky svíček a vyrobíme z nich jednu velkou svíci – hromničku. Svíčku pak zapalujeme a dáváme do okna, když je bouřka.

Masopust.

S únorem je tradičně spojen masopust, který jsme jako obvykle oslavili maškarním bálem, masopustními písničkami, říkadly a samozřejmě hodováním. Masky byly opravdu překrásné, mohli jsme obdivovat např. zelenou žabičku, vílí tance, svatbu ženicha a nevěsty, souboj udatných rytířů a králů, roztomilou kočku, krásné princezny i rozpustilého dráčka. Průvod všech masek navštívil a potěšil postupně paní kuchařky a paní ředitelku.

2.1.4.3 Jaro

Vynášení Moreny

Březnové dny voní jarem. Slunce se probouzí dříve, usíná později, hřeje nás i Matku Zemi stále víc a víc. My šaty odkládáme, Matka Země naopak obléká zelený háv plný pestrobarevných ozdob z jarních kyticí. Abychom dali jaru najevo, že je vítáno, rozloučili jsme se s Paní Zimou na Smrtnou neděli. Vynesli jsme symbol zimy – Smrtku (Mořenu, Morenu, Mařenu), zahnali všechny zlé neduhy a nečisté síly zpěvem, říkankami a tím, že jsme Smrtku spálili a hodili do vody. Na přivítání jara jsme si zazpívali o slunci, dešti a travičce. Létéčko (symbol jara) ozdobené pentlemi a vlastnoručně malovanými kraslicemi se nám zabydlelo v herně, aby nám připomínalo jaro den co den.

Velikonoce

O velikonocích jsme se těšili z pečení jidášků, zdobení vajíček a také ze stopování velikonočního zajíčka a hledání jeho pokladů.

Studánková slavnost.

V neděli jsme se společně sešli s rodiči a dětmi u mostu U velkého jezu na Malši. Kousek od mostu je louka, kde dětičky natrhaly květinčky a s pomocí maminek z nich uvaly věnečky. Teta Jana pověděla dětem krátký příběh o smutné Studánkové víle. Vydali jsme se cestou ke studánce ke slepému rameni Malše. V čele průvodu šla nejstarší holčička, která nesla věnečky pro vílu. U studánky jsme s dětmi zarecitovaly připravenou básničku. Najednou se objevila Studánková víla, která poprosila děti, aby jí vyčistily studánku. Děti se chopily svého náradí a pustily se do díla. Když studánku vyčistily, vytryskl pramínek. Nejstarší holčička darovala víle věnečky. Víla vzala džbán, nabrala čistou vodu a dala všem dětem napít. Čistá voda měla určitě kouzelnou moc, protože všem chutnala. Pak víla zmizela. Akce skončila příjemným malým piknikem.

2.1.4.4 Léto

Svatojánská slavnost.

Svatojánská noc není ledajaká. Je to noc obestřená pohádkami a pověstmi, noc, kdy babky kořenářky chodívaly sbírat čarodějné kvítí. Ani my jsme nezaháleli. Mezitím, co

jsme sbírali bylinky na louce a zpívali písničky o květinách, rodiče připravovali oheň a cestu k pokladu. Byl podvečer, oheň už plápolal a my jsme si uvařili kouzelný čaj z bylinek. Seděli jsme u ohně, opékali buřtíky. Do plápolajícího ohně jsem dětem vyprávěla o svatojánských broučcích. Měli jsme štěstí, světlušky nám přiletěly naproti. Šli jsme se na ně blíže podívat a vtom jsme si všimli, že v trávě svítí světlo. Byla to svíčka ve skleničce a za ní druhá a další. A tak jsme se vydali na noční výpravu po světlech svíček až k pokladu.

2.2 Praktická výzkumná část

2.2.1 Cíle a stanovení předpokladů

Cílem výzkumu bylo zjistit, zda se v mateřských školách užívají rituály, jaké druhy nejčastěji, a také zmapovat názory kolegyň učitelek na to, jaký význam mají rituály pro dítě, resp. proč je jejich užívání důležité.

Při stanovení následujících předpokladů jsem vycházela z vlastní zkušenosti, rituály se v mateřských školách používají a jsou významné pro dítě, ať už v mateřské škole či v rodině.

P 1: Ve všech mateřských školách se užívají rituály.

P 2: Učitelky užívají rituály z důvodu přínosu pocitu bezpečí a jistoty pro děti.

P 3: Učitelky si myslí, že užívání rituálů je důležité i v rodině.

2.2.2 Metodika výzkumu

2.2.2.1 Metoda dotazování

Pro výzkum byla zvolena metoda formou dotazníku (viz Příloha č. 3). Podstatou této metody je zjištění dat o respondentovi, jeho názorů, postojů k problémům, které dotazujícího zajímají.⁴⁴ Dotazník o šesti bodech obsahoval otevřené, uzavřené i polouzavřené otázky a byl adresován učitelkám mateřských škol.

⁴⁴ Srov. SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7, s.80.

2.2.2.2 Sběr a zpracování dat

Sběr dat se uskutečnil v období listopad 2012 až leden 2013. Většina dotazovaných mateřských škol se nachází v Českých Budějovicích a jeho okolí. Jednalo se o MŠ Nerudova pracující na principech waldorfské pedagogiky, MŠ Větrná, MŠ Opletalova, MŠ Adamov, MŠ Rudolfov, waldorfská MŠ Rudolfov, MŠ Montessori Olešník, MŠ Montessori Č. Budějovice, MŠ Lišov, MŠ Rožnov, MŠ Homole, 35 dotazníků zodpověděly mé spolužačky – učitelky MŠ (v grafických a tabulkových materiálech uvedeny jako Ostatní).

Výzkumu se zúčastnilo 104 respondentů, jejich struktura viz Tab. 1. Celková návratnost dotazníků byla 90,4 %.

Tab. 1: Výzkumný vzorek

MŠ	Předáno	Vráceno
MŠ Nerudova	10	8
MŠ Větrná	10	10
MŠ Opletalova	8	8
MŠ Adamov	4	4
MŠ Rudolfov	8	8
MŠ Rudolfov (Waldorf ČB)	4	3
MŠ Montessori Olešník	4	3
MŠ Montessori Č. Budějovice	3	3
MŠ Lišov	10	9
MŠ Rožnov	4	3
MŠ Homole	4	4
Ostatní	35	35
Celkem	104	98

Zdroj: Autor

Data byla zpracována statisticky a odpovědi respondentů přeneseny do grafické podoby.

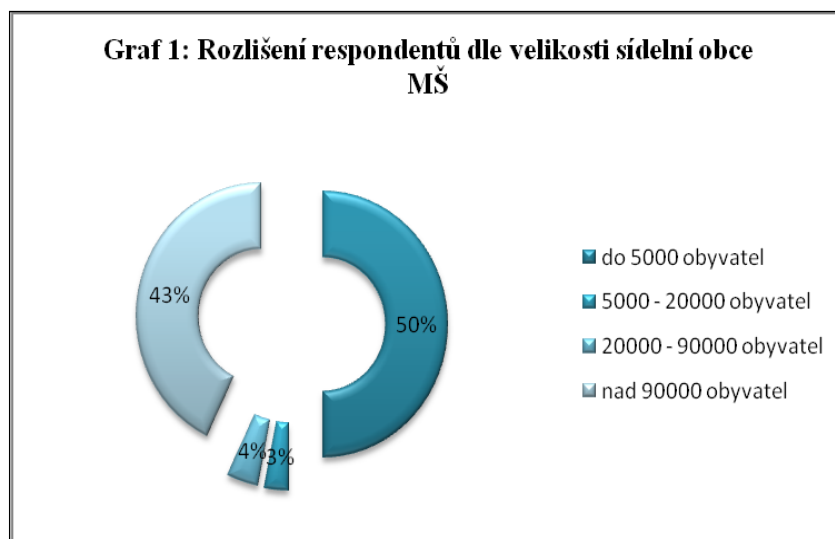
2.2.3 Grafické znázornění výsledků

Otázky č. 1 a 2 byly statistického charakteru a zkoumala velikost obce, v níž se nachází dotazovaná mateřská škola, a výukový program MŠ, následně také její případný vliv na používání a znalost rituálů. Jednotlivé rozlišení respondentů viz Tab. 2, 3 a Graf 1, 2.

Tab. 2: Členění dle velikosti sídelní obce MŠ

Velikost města/obce	Počet respondentů
do 5000 obyvatel	49
5000 - 20000 obyvatel	3
20000 - 90000 obyvatel	4
nad 90000 obyvatel	42

Zdroj: autor

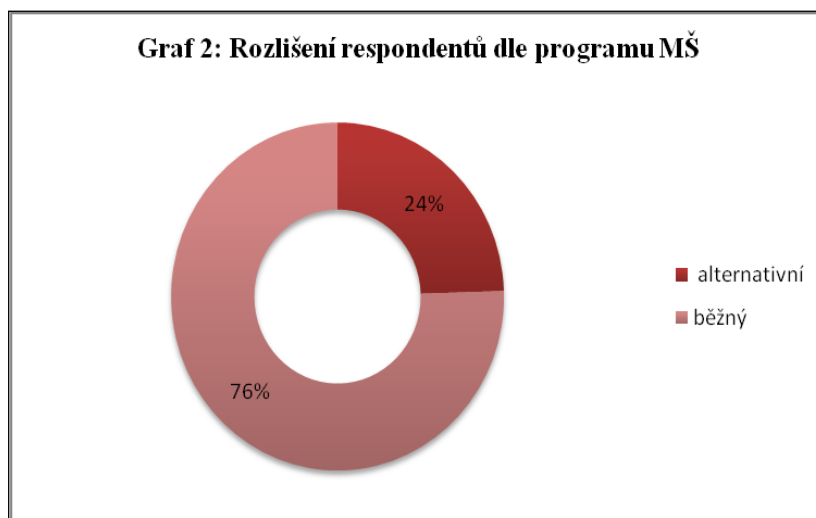

Zdroj: autor

Tab. 3: Členění dle programu MŠ

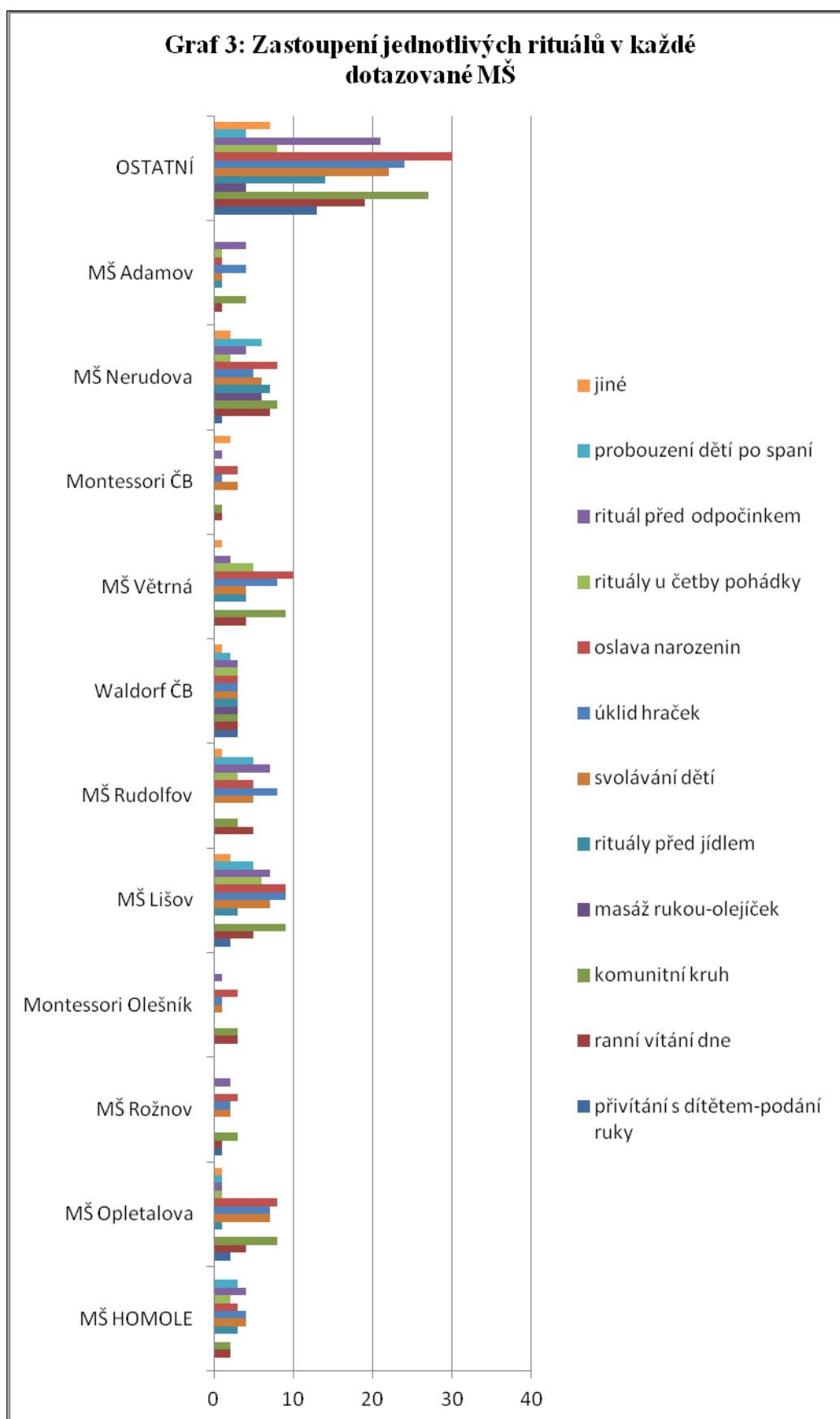
Program MŠ	Počet respondentů
Alternativní	24
Běžný	74

Zdroj: autor

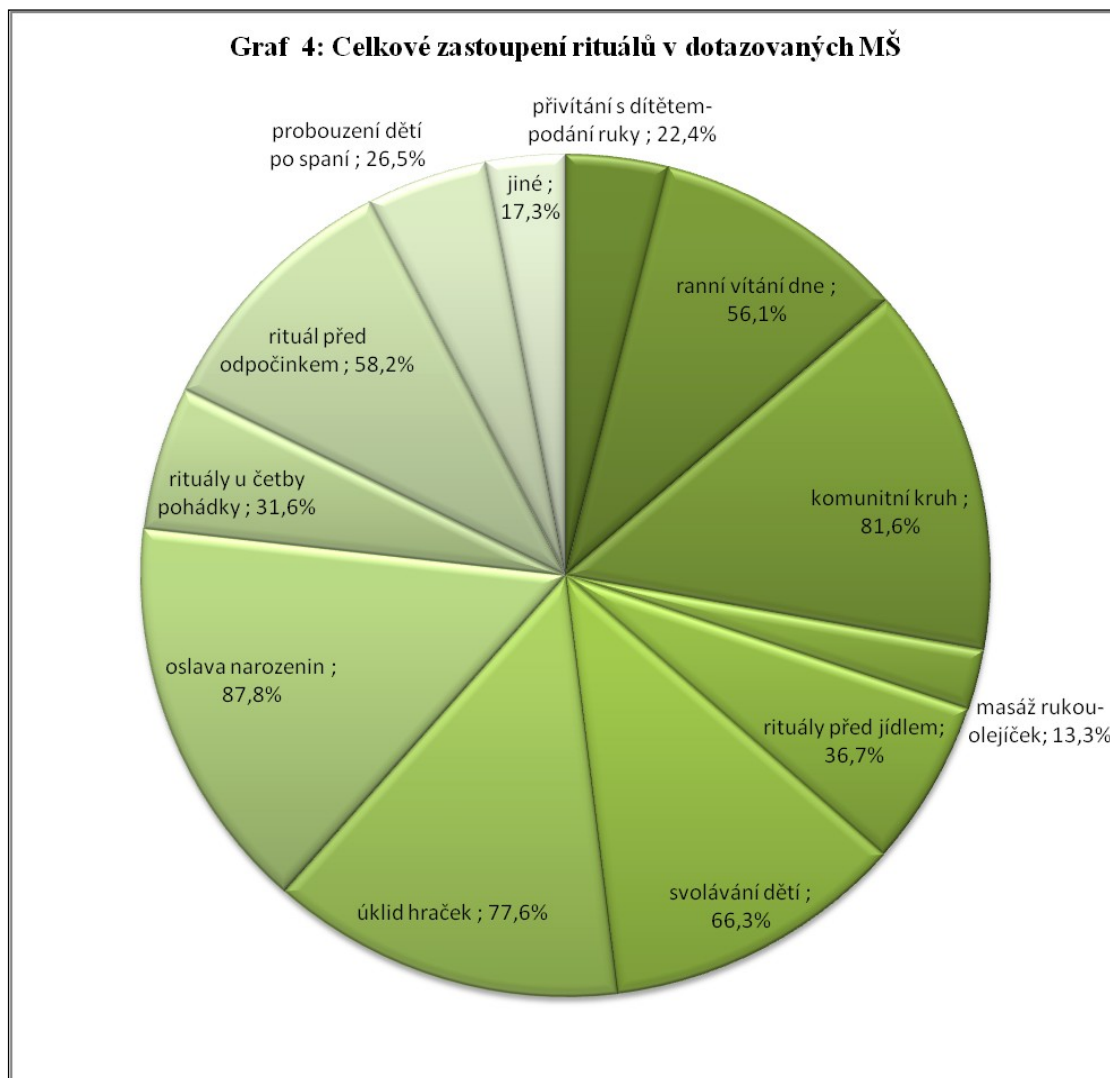
Zdroj: autor

Zastoupení jednotlivých rituálů dle otázky č. 3 v dotazovaných MŠ zobrazuje Graf 3.

Zdroj: autor; data viz Příloha č. 5

Z kumulovaných údajů v Grafu 4 potom vyplývá, že nejvíce užívaným rituálem je oslava narozenin, rituály v komunitním kruhu, rituály při úklidu hraček, rituály při svolávání dětí, Mezi nejméně užívané rituály patří masáž rukou – mazání olejíčkem, přivítání dítěte – podáním ruky, probouzení dětí po spaní říkankou či písni.

Zdroj: autor; data viz Příloha č. 5

Jako jiné rituály byly uvedeny tyto:

- rituály při tvoření kruhu
- hospodáři – služba dne, týdne
- zvednutí ruky či zvoneček, když potřebujeme něco důležitého dětem sdělit
- logopedické chvíle
- ukončení oběda – poděkování za jídlo

- prstové hry
- loučení s dítětem
- písnička na rozloučenou po obědě
- slavnosti během roku
- rituál před zahájením cvičení – při vstupu do tělocvičny
- při osobní hygieně
- kalendář počasí
- při oblékání a svlékání dětí
- chůze po elipse
- zapalování svíčky před jídlem
- výběr dítěte např. při mazání olejíčku ze sáčku se jmény dětí

Otázka č. 4 byla zodpovězena ve všech případech kladně, přičemž jako další důvody respondenty uváděli především skutečnost, že rituály dodávají činností pravidelný rytmus a řád, dokážou děti zklidnit, pomáhají jim lépe se orientovat v čase a v neposlední řadě jsou pro děti oblíbeným zdrojem zábavy (kompletní přehled uvedených důvodů viz Příloha č. 5).

Otázka č. 5 byla zodpovězena opět kladně všemi respondenty.

Závěrečná otevřená otázka vyžadovala uvedení konkrétního příkladu, jak je praktikován nejčastěji užívaný rituál v dotazované MŠ. Zde byla návratnost odpovědí jen necelých 50%. Konkrétní básničky, písničky a říkanky posloužily jako částečný podklad pro vytvoření sborníčku viz Příloha č. 2.

2.2.4 Shrnutí výsledků

Ze zodpovězených otázek č. 1 – 3 jednoznačně vyplývá, že ve všech mateřských školách, ať už se nacházejí ve větším městě nebo v menší obci, se používají rituály. Zásadní roli nehraje ani rozdíl mezi školním vzdělávacím programem alternativním či běžným. Předpoklad 1 byl tedy 100% potvrzen.

Druhý předpoklad, a sice zda je důvodem k užívání rituálů skutečnost, že dodávají dítěti pocit bezpečí a jistoty, odpovědi rovněž 100% potvrdily.

Poslední předpoklad, zda si učitelky myslí, že je používání rituálů důležité i v rodině, byl také potvrzen na 100%.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zjistit četnost, skladbu a důvody užívání rituálů ve vybraných předškolních zařízeních, a tím potvrdit nebo vyvrátit stanovené předpoklady. Očekávala jsem pozitivní výsledek, hlavně, co se týče alternativních škol, kde se rituály pravidelně používají, ovšem stoprocentní potvrzení stanovených předpokladů bylo překvapením. Vnímám to jako kladný přínos. Některé rituály se používají od pradávna, podání ruky, smeknutí klobouku až po slavnosti v průběhu roku, některé jsou převzaté z alternativních škol a prorůstají do všech mateřských škol. Pro další zkoumání bych zvolila kvalitativní výzkum. Osobně bych se podívala do MŠ na přímou práci učitelky s dětmi, vedla bych rozhovory o rituálech, nabídla bych pomoc s náměty...

Rituál přivítání dítěte - podání ruky je typický spíše pro alternativní školy. Při seznamování nebo setkání se tento rituál používá běžně. Bylo by hezké i praktické rozšířit tento rituál do MŠ. Ranní vítání dne – každý den se děti vítají stejnou básničkou, písničkou. Je dobré průpovědi časem obohacovat o další básničky, měnit podle ročního období nebo nechat dětem prostor pro vlastní nápady. Komunitní kruh – otázkou je, zda učitelky v běžných MŠ vědí, co je komunitní kruh, zda si ho nezaměňují s diskusním kruhem. Masáž rukou – mazání olejíčku je méně známý rituál typický pro alternativní MŠ. Průpověď před jídlem – pradávný rituál našich předků, v současné době méně používaný rituál. Po skončení jídla můžeme poděkovat za jídlo. Z mé vlastní praxe nutno podotknout, že je docela náročné udržet děti v tichosti, než dojedí ostatní. Svolávací rituál – často používaný rituál svolávání dětí k nějaké činnosti. Úklid hraček – hodně používaný praktický rituál, děti už samy vědí, jakmile slyší zvonek s básničkou, že se uklízí. Oslava narozenin – nejpoužívanější rituál, který se slaví všude. Někde se oslavenci jenom popřeje, předá dárek, jinde jde o celodenní událost. Oslavenec vnímá vlastní hodnotu. Rituály u četby pohádky – je skvělé, že se dětem čtou pohádky, nepouští se magnetofon, děti vnímají hlas a intonaci učitelky. Rituál před odpočinkem - uspávání dětí – pohádkou či ukolébavkou se navodí klidná atmosféra pro odpočinek. Probouzení dětí po spaní – méně užívaný rituál. Někde se používá písnička, pohlazení, někdo zavelí...

Závěrem lze říci, že všechny respondentky, ať už používají rituály více či méně, vědí, že jsou důležité a významné pro život dítěte. Rituály jsou důležité i v rodině. Každá rodina svým způsobem užívá rituály.

O užití rituálů a jejich významu jsem se přesvědčila i v mé vlastní praxi. Jakmile došlo k nějaké nečekané změně – náhlé onemocnění učitelky, jiný zástup nebo změna v rytmu dne, děti ztratily pocit jistoty, nastal chaos, zmatek, děti si najednou nevěděly rady s novou situací. Vím, že rituály a pravidelný rytmus dne jsou velmi důležité. Avšak netušila jsem, do jakých detailů děti vnímají svět kolem sebe. Při natáčení videozáznamů rituálů, (pracovala jsem s dvěma skupinami dětí – 1. skupina 3-4leté děti, 2. skupina smíšený kolektiv), kdy jsem nevědomě přehodila slovosled, použila jiné slovo, děti byly náhle vyhozeny z konceptu. Děti požadují přesné praktikování rituálů, jak jsou zvyklé.

Budu ráda, pokud má práce a sborníček rituálů pomůže k většímu užívání rituálů v praxi mateřských škol a stane se inspirací pro stávající i budoucí kolegyně.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BOWIE, F. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.

FULGHUM, R. *Od začátku do konce: Naše životní rituály*. 2.vydání. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0245-1.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X.

KAŠČÁK, O. *Škola ako rituálny priestor*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2010. ISBN 978-80-8082-360-3.

KAUFMANNOVÁ-HUBEROVÁ, G. *Děti potřebují rituály*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3

KOPŘIVA, P., NOVÁČKOVÁ, J., NEVOLOVÁ, D., KOPŘIVOVÁ, T. *Respektovat a být respektován*. 3.vydání. Kroměříž: Spirála, 2008. ISBN 978-80-904030-0-0.

KOŤÁTKOVÁ, S. *Dítě a mateřská škola*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1568-1.

KUNZE, P., SALAMANDER, C. *Malé děti potřebují rituály*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3405-4.

MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-853-8.

MATĚJČEK, Z. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-0870-1.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

MOTLOVÁ, M. *Český rok od jara do zimy*. Praha: Fortuna Libri, 2010.
ISBN 978-80-7321-522-4.

SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*.
Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.

SMOLKOVÁ, T. *Dítě v úctě přijmout*. Praha: Maitrea, 2007. ISBN 80-903761-2-6.

Sociální a kulturní antropologie. Sociologické nakladatelství a Sociologický ústav AV
ČR. Praha 1993. ISBN 80-901424-1-9.

ŠOTTNEROVÁ, D. *Lidové tradice*. Olomouc: Rubico, 2009.
ISBN 978-80-7346-096-9.

ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2.vydání. Praha: Karolinum, 2010.
ISBN 978-80-246-1820-3.

TURNER, V. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6900-3.

VONDRUŠKOVÁ, A., SVOBODOVÁ, E., BUĐÁRKOVÁ, I., LEJSKOVÁ, P. *Svátky
a významné dny v programu MŠ*. Praha: Raabe, 2007. ISBN 80-86307-32-8.

SBORNÍKY

BEJŠÁKOVÁ, P., JÁNSKÁ, I. a kol. (ed.). *Věneček Jaro. Sborník č.1*. Praha:
Asociace waldorfských mateřských škol, 2002

BEJŠÁKOVÁ, P., JÁNSKÁ, I. a kol. (ed.). *Věneček Jaro 2. Sborník č.5*. Praha:
Asociace waldorfských mateřských škol, 2003.

BEJŠÁKOVÁ, P., JÁNSKÁ, I. a kol.(ed.). *Věneček Léto. Sborník č. 2*. Praha:
Asociace waldorfských mateřských škol, 2002

BEJŠÁKOVÁ, P. JÁNSKÁ, I. a kol.(ed.). *Věneček Léto 2. Sborník č. 6.* Praha: Asociace waldorfských mateřských škol, 2003.

BEJŠÁKOVÁ, P. JÁNSKÁ, I. a kol.(ed.). *Věneček Podzim. Sborník č. 3.* Praha: Asociace waldorfských mateřských škol, 2002.

BEJŠÁKOVÁ, P. JÁNSKÁ, I. a kol.(ed.). *Věneček Podzim 2. Sborník č. 7.* Praha: Asociace waldorfských mateřských škol, 2003.

BEJŠÁKOVÁ, P. JÁNSKÁ, I. a kol.(ed.). *Věneček Zima. Sborník č. 4.* Praha: Asociace waldorfských mateřských škol, 2002.

BEJŠÁKOVÁ, P. JÁNSKÁ, I. a kol. (ed.). *Věneček Zima 2. Sborník č. 8.* Praha: Asociace waldorfských mateřských škol, 2003.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Seznam videozáznamů s ukázkami užití rituálů v MŠ, které jsou součástí elektronické verze bakalářské práce (viz CD)

Příloha č. 2 – Sborníček „Rituály v MŠ“

Příloha č. 3 – Dotazník určený učitelkám MŠ

Příloha č. 4 – Co nám přinášejí rituály? (odpovědi na otázku č. 4)

Příloha č. 5 - Tab. 2: Zastoupení jednotlivých rituálů v dotazovaných MŠ (odpovědi na otázku č. 3)

Seznam videozáznamů s ukázkami užití rituálů v MŠ, které jsou součástí elektronické verze bakalářské práce (viz CD)

1. Narozeniny – oslava 5-letého chlapce
2. Přivítání dne – Dobrý den
3. Úklid hraček – Já jsem malý pořádníček
4. Před hygienou – To jsou prsty
5. Mazání olejíčkem – Nastavíme ruce, dlaně
6. Průpověď před jídlem – Byla jedna sestřička, Země nám to darovala
7. Kalendář počasí
8. Před příchodem do šatny – Třesky plesky
9. Pohádka – O semínku

Rituály v mateřské škole

sborníček

Ranní vítání dne

Dobrý den, dobrý den, pojd'te všechny děti sem,
dobrý den, dobrý den, ať je krásný celý den.
A kdo tady s námi není, tomu pošlem pozdravení.
Dobrý den, den, dobrý den, ať je krásný celý den.
Dobrý den Slunce, dobrý den Země,
dobrý den kameny, rostliny a stromy,
dobrý den zvířátka, ovečky a ptáci, co v povětrí létáte,
rybky, co ve vodě plavete a vlnky děláte,
malé vlnky, velké vlnky.
Dobrý den Ty, dobrý den Já.
A kdo tady s námi není, tomu pošlem pozdravení.
Dobrý den, dobrý den, ať je krásný celý den.
(MŠ Nerudova)

Jedna, dvanda, třinda, špánek,
říkám, říkám zaříkánek.
Kliky, háky, třesky, plesky,
ať je nám tu spolu hezky.
(Hanka Švejdová)

Paci paci duci duci,
my jsme velké děti přeci,
velcí kluci, velké holky,
z jedné třídy, z jedné školky.
Všichni jsme tu kamarádi
a všichni se máme rádi.
(MŠ Nerudova)

Dobré ráno, dobrý den, usmívej se stále jen.

Dnešní den je pondělí, co nám týden nadělí?

Úterý, co nám dnešek nadělí.

Středa, cvičení je třeba.

Čtvrtek, hrát si bude krtek.

Pátek, všichni máme svátek.

Dobré ráno, dobrý den,

společně si popřejem.

My jsme všichni kamarádi,

a máme se spolu rádi.

Kamarád, kamarád,

to je ten, kdo mě má rád.

Pomůže mi, poradí,

po vláskách mě pohladí.

Kamarád, kamarád,

to je ten, koho mám rád.

Pomůže mu, poradím,

po vláskách ho pohladím.

Kámen spočívá na zemi, zvíře skáče kolem něj.

Rostliny a květiny rostou do výšky k nebeské klenbě.

Na Zemi žijeme my, pracujem tam silně a šťastně.

Tady jsem.

Tady stojím.

Tak to je.

Když se spolu setkáme,

tak si ruce podáme,

když se dáme dohromady,

tak nám bude dobře tady.

Budeme si hrát a všechno zkoumat.

Když se spolu setkáme,
tak si ruce podáme.
My jsme přece kamarádi,
my se máme spolu rádi.

Dobry den, dobry den,
dneska máme krásný den.
Nožky máme na běhání
a ručičky na tleskání
Dobry den, dobry den,
dneska zlobit nebudem
a pěkně si pohrajem.

Dobry den, dobry den,
dneska máme krásný den.
Ručičky jsou na tleskání
a nožičky na dupání.
Dobry den, dobry den,
na co si dnes zahrajem?

Když se kočka s druhou sejde,
na pozdrav hned zamňouká,
pejsek zase párkrát štěkne,
medvěd brum, brum zabrouká.
Já to taky takhle dělám,
i když jinak trochu jen,
dětem řeknu ahoj, ahoj,
a dospělým dobry den.

Země se dotýká tichounce tiše.
Světlo ji přináší až z hvězdné říše.
Nes každý můj krok, nes moji tíhu
a dej mi zde domov a dej mi sílu.
Já děkuji Bohu, děkuji Zemi,
že mohu v lásce žít mezi vámi všemi.

Děti, děti, pojd'te sem,
dokola si sesednem
Za ruce se uchopíme,
vzájemně se pozdravíme
Popřejem si, ať máme všichni hezký den.

Dobry den, dobry den,
necht' je sluncem prozářen.
Slunce vstalo nad horami,
usmálo se na zemi,
i mé vlásy pohladilo
růžovými dlaněmi.

(Věneček – jaro)

Sluníčko se vyspinkalo,
umylo se v ranní rose,
zamrkalo, protáhlo se,
na oblohu pospíchalo.

(Věneček – jaro)

Sluníčko vstává,
dobré jitro dává,
pojd'te děti na palouček
raz, dva, tři.
Takhle cvičí jedna ruka,
takhle cvičí druhá ruka,
takhle rostou kytičky,
a tak skáčou dětičky.

(Věneček – jaro)

Slunko vstalo,
vzhůru vystupuje,
své kolo paprsků ukazuje.
Dolů na zem svítí,
krásný den budeme mítí.

(Věneček – jaro)

Pod nohama pevná zem
rukama tvoříme den co den.
Nad hlavou mám modré nebe
v srdci mém mám slunce tebe.

(Věneček – jaro)

Za ruce se držíme,
pak na zemi sedíme.
Popřejem si hezký den,
ať je každý spokojen.
A mějme se rádi,
vždyť jsme kamarádi.

Jsme veselá děťátka,
říkají nám koťátka.
Hrajeme si, malujeme,
zpíváme a tancujeme.
Všichni jsme tu kamarádi,
a proto se máme rádi.
Scházíme se každý den,
loučíme se obědem.

(podle MŠ Větrná – třída Koťátka)

My jsme kapři, jak se patří.
Kamarádi, to se ví.
Ve vodě i na suchu,
je nám dobře ejchu-chu.

(MŠ Větrná – třída Kapříci)

Pojď si hrát, pojd' si hrát,
kytičky má každý rád.
Celý den si malujeme,
skáčeme a hrajeme.
V zimě, v létě, každý den,
vesele se smějeme.
Máme se tu všichni rádi,
protože jsme kamarádi.
Zpíváme si písničky,
jmenujem se kytičky.

(MŠ Větrná – třída Kytičky)

Dobrý den, dobrý den,
dneska máme krásný den.
Dobrý den, dobrý den,
dneska si to užijem!

Týnom tánom taliánom
hezký den a dobré ráno,
týno týno třesky plesky,
ať je nám tu spolu hezky.
(Hanka Švejdvová)

Pojďte děti dokola,
chytíme se za ručičky,
všichni - kluci i holčičky.
Velké kolo uděláme,
protože se rádi máme.
Nejprve se pozdravíme,
vzájemně se pohladíme.
Popřejem si krásný den,
hezky si ho užijem.
(MŠ Rudolfov)

Dobré ráno, dobrý den,
tak už tady zase jsem.
Co nás čeká, milé děti?
Zacvičit si, zpívat, hrát,
radovat se a malovat.
(MŠ Rudolfov)

Svolávací rituál

Postavíme sa, za ruky sa chytíme, veeéľké kolo spravíme,
a už sme sa chytili, veeéľké kolo spravili.....
(O.Kaščák- Škola ako rituálny priestor)
(Postavíme se, za ručičky se chytíme, veeeéľké kolo uděláme,
a už jsme se chytili, veeeéľké kolo udělali)

Hore rúčky dáme, pekne zatlieskame,
do okienka kuk a už ani muk.
(O.Kaščák- Škola ako rituálny priestor)
(Nahoru ručičky dáme, pekne zatleskáme,
do okýnka kuk a už ani muk)

Dej mi ruku, dám ti svoji,
do kola se ruce spojí.
Kolo můžem roztočit,
dokola se zatočit.
Když se dáme dohromady,
tak nám bude dobře tady.
Budeme si hrát, já i kamarád.

At' jsi holka nebo kluk,
udělej si se mnou kruh.
Naučím tě chodit, stát,
pojd' si se mnou, pojd' si hrát.
Když je dobrá nálada,
najdi si kamaráda,
zatleskej a zadupej,
kamarádům ruku dej.
(MŠ Opletalova)

Tu je kluk a tu je holka
dohromady celá školka,
kdo je s námi, at' jde sem
a kdo nechce, z kola ven....

Velké kolo uděláme,
my se spolu rádi máme.
Kdo si s námi půjde hrát,
ten bude náš kamarád.

Holá, holá, skřítek Raníček nás volá.

Hou a hou a hou, Berušky ven jdou,
pěkně za sebou, úzkou cestičkou.

Kolečko si uděláme,
na všechny si zavoláme,
málo nás, málo nás,
pojd'te všichni mezi nás.
(MŠ Lišov)

Rituál při řešení problému

Bum, bum ratata, nejsme žádná mrňata.
Hlavy dohromady dáme, každý problém rozmotáme,
tááák, tááák, a pak třesky plesky,
aby nám tu bylo hezky.
(Hanka Švejdová)

Průpovědi před jídlem

Byla jedna sestřička a ta měla bratříčka.
U jednoho stolu sedávali spolu.
Za ruce nechtyli, dobrou chuť si popřáli.
(MŠ Nerudova)

Talířek je kulatý,
polévka je horká,
ale já se nespálím,
do talíře foukám.

Přeji dobré chutnání
a žádné povídání.

(MŠ Větrná)

Děkujeme ti, políčko, za to,
že na tobě vyrostlo zlato,
děkujem ti, děkujem ti z lásky,
že na tobě vyrostly klásky.

(Věneček – léto)

Všechno, co roste ze země, chutná a voní příjemně.
Sluníčko s deštěm den co den, rostlinky vytahují ven.
Děkujem ti, sluníčko, žes uzrálo zrníčko,
děkujem ti, Země milá, žes to zrnko v sobě skryla.
Dobrou chuť děti.

(Věneček – podzim)

Sedlák zrno zasel, dostalo se pod zem.
Sluníčko mu pomohlo, aby zlatě uzrálo.
Mlynář mouku namlel, pekař chleba upek,
my si chleba ukrojíme, máslem pěkně namažeme,
trošičku ho posolíme, dobrou chuť si popřejeme.
Dobrou chuť.

(Věneček – podzim)

Pestré plody, žluté klasy, slunce darovalo,
tohle všechno pod oblohou po celý rok zráló.
A proto teď děkujeme i matičce zemi,
že chránila svá semínka před bouřemi všemi.

(Věneček – podzim)

Polední slunce obilí pozlatilo,
a v každém zrníčku paprsek skrylo.

Ze zrna chléb a v zrně slunce zář,
a sluncem na nás hledí Boží tvář.
Tak v plodinách země zraje Boží jas.
Nechť zraje i ve mně i ve všech nás.

(Věneček – léto)

To, co nosí země kraje,
pod paprsky slunce zraje.
Milé Slunce, milá Země,
dík vám trvá navždy ve mně.

(Věneček – podzim)

Ze země to růst svůj vzalo,
Slunce tomu uzrát dalo.
Slunce milé, milá Zem,
Vás vždy vděčně vzpomenem.

(Věneček – podzim)

Semínko, semínko, dobrý den,
jaký jsi dnes mělo sen?
Zdalo se mi o sluníčku,
jak mě volá ven.
Po nebi ptáčekové létají
a o jaru si zpívají,
a když se dva setkají,
za křídélka se chytí
a hnízdečka pro mlád'átka splétají.

(Věneček – jaro)

Ze zrna chléb

a v zrně Slunce zář
a Sluncem na nás hledí
Boží tvář.

Tak v plodinách Země
zraje Boží jas,
necht' zraje i ve mně
a ve všech nás.

(Věneček – zima)

V zimě v zemi všechno spí,

na jaře se probudí
a ta země maminka
vychová nám semínka.

(Věneček – zima)

Máme doma stůl, na něm chléb a sůl,
nože, lžičky, vidličky, kolem stolu židličky.

Když přijde maminka z práce,
usměje se na mně sladce.

Usedneme kolem stolu,
je nám všem tak dobře spolu.
Dobrou chuť.

Tiše, tiše, ježekovi kručí v břiše.

Půjdeme se podívat,
určitě tam bude něco,
co má ježek rád.

(MŠ Větrná – třída Ježci)

Rituál - olejíček

Nastavíme ruce, dlaně,
olejíček dáme na ně.
Máznu sem a máznu tobě,
dej si obě ruce k sobě.
Ruce, prsty, dlaně,
olej patří na ně.
Šup sem, šup tam roztíráme,
ať v nich velkou sílu máme.
Nahoru a zase dolů,
hrají si dvě ruce spolu.
Nakonec se obejmou,
hezky jemné, hladké jsou.
A voňavé.....
(MŠ Nerudova)

Dávání kapek oleje
Kápla kapka na ručičku
a z ručičky na tvářičku,
kapi, kapi, kap,
voníš taky tak.

Rituál při oblékání a příchodu z venku

(úprava oděvu)

Kdo má holé pupíky?
Vleze mu tam zima,
bude z toho rýma.
(MŠ Větrná)

Rohožka má ráda, když má kamaráda, co jí drbe záda.

Třesky plesky třesky plesky očistíme ručičky,
třesky plesky třesky plesky očistíme nožičky,
třesky plesky třesky plesky očistíme kolínka,
ať nás pozná maminka.

(MŠ Nerudova)

Rituál při malování

Štětec

Ve vodě si poskočím,
u hrdélka se třikrát zatočím,
pak si vlásky usuším
a teprve pak se do barvičky namočím.

(Věneček – jaro)

Průpověď před úklidem

Zvoní, zvoní, zvonek malý,
abychom si už dohrály.
Ranní hry už skončíme,
hračky pěkně složíme.
Zvoní, zvoní, zvonec,
že už je hrám konec.

(MŠ Nerudova)

Cencelence, bom, bom, bom, tu je zvonček, tu je zvon.

Cencelence, bom, bom, bom, poupratuj celý dom.

(O.Kaščák- Škola ako rituálny priestor)

(Cencelence bom, bom, bom, já mám zvonek, ty máš zvon.

Cencelence, bum, bum, bum, uklidíme celý dům)

My sme malí mravčekovia samá práce samý zhon,
cez leto sme pracovali, postavili jsme si dom.
(Vidím na koberci kocku....)
(O.Kaščák- Škola ako rituálny priestor)
(Malí pilní mravenečci, to jsme přece celí my!
Dům si v létě postavíme, schováme se do zimy.)

Ukliď hračky do poličky,
sejdeme se u kočičky.

Chlapci a holčičky připravte si ručičky.
Co, že se má stát? Hračky dáme spát!

Všude už se vlnky dělají,
to kapřici hračky skládají.
Zase bude hezky v rybníčku,
uslyšíš jen šplouchat písničku.
(MŠ Větrná – třída Kapřici)

Já jsem malý pořádníček,
když je po hře, vždycky sám,
auto, koníčka i míček,
na své místo zase dám.
(MŠ Nerudova)

Zvoní, zvoní zvonec,
hraní už je konec.

Bim bam, zvoní zvonek, vyzvání,
bim bam k úklidu/ odchodu je chystání.

Mytí rukou

My sme deti malučké, rúčky máme čistučké,
tralalala každý deň, mydlo nám ich umyje,
tralalala každý deň, mydlo nám ich umyje.

(O.Kaščák- Škola ako rituálny priestor)

(My jsme děti malinké, ruce máme čist'ounké,
tralala každý den, mýdlo nám je umyje,
tralala každý den, mýdlo nám je umyje)

To jsou prsty, to jsou dlaně,

mýdlo s vodou patří na ně.

A po mýdle dobré jídlo

a po jídle zase mýdlo.

(F. Hrubín)

Před pohádkou

Pohádko, pohádko, přileť k nám,

já už tě, pohádko, poslouchám.

A ty, svíčko, posviť nám,

ke všem našim pohádkám.

(MŠ Nerudova)

Písnička se zpívá, pohádka se povídá.

A kdo se rád dívá, hezké věci vidívá.

(MŠ Nerudova)

Buď vítána tu mezi námi, pohádko milá,

ted' provede nás proměnami tvá čarovná síla.

Půjdem s Tebou v pohádkovou zem,

a všechny poklady Tvé země v mém srdci ukryjem.

A až přijde pravý čas, rozdáme tu krásu krás,

co uložena z pokladů Tvých zbyla v nás.

Už skončila se pohádka,
zavřela se za ní vrátka.
teď se s ní rozloučíme...
A zítra zase přijde k nám,
vyprávět nám, vyprávět nám,
už se na ni těšíme

(Věneček – zima)

Kouzelný pláštík si navlékám,
do pohádky teď půjdu sám.
Podívat se, jak Honza zabil draka,
jak Nenasyta se přejedl a pak plakal,
jak Šípková Růženka v zámku spí
a s ní celé království.
Hvězdičku si teď na cestu rozsvítím,
jsem statečný a ničeho se nebojím.

(MŠ Nerudova)

Spinkání

Maková zrníčka, sypte se na víčka, spi už, spi už.
Aničko, už spi, Jeníčku, už spi

Spi, děťátko, spi, zavři očka svý.
Pán Bůh bude s tebou spáti,
Andělícci kolébati.
Spi, děťátko, spi.

(Věneček – jaro)

Na nebi jsou světýlka, už tě čeká postýlka.
Na nebi je půlměsíček, v kapse má stříbrný klíček.
Zamyky, zamyky, očička, spánek ti sedá na víčka.
Ještě malou pohádku o čarovném pohárku,
oči se nám zavírají, budem spinkat – jako v ráji.
(Věneček – jaro)

Broučkové, broučkové,
už je bílý den.
Broučkové, broučkové,
z postýlky jdem ven.

Dobré odpoledne, buďme veselí,
den ještě neskončil, vyskočme z postelí.
Dobré odpoledne, budeme si hrát,
vstávejte děti, budeme se smát.
(MŠ Lišov)

Zamyky, piky, na čtyři kliky,
ať tady není žádný povyk veliký!
Zamyky, piky, kliky pí,
ať každý brouček i беруška spí.
(MŠ Lišov)

Spi děťátko, zavři očka,
podívej se, spinká kočka.
Spinká vláček, spinká míček,
spinká celý pokojíček.
Slunce půjde taky spát,
bude se mu o nás zdát.
(MŠ Homole)

Modlitba

Modlitba před narozením dítěte

A duše dítěte budiž dána podle Vaší vůle z duchovních světů.

Modlitba po narození dítěte

A duše dítěte budiž mnou vedena podle Vaší vůle do duchovních světů.

Ó, děkujeme, Otče náš,
že ty nás všechny tak rád máš,
že sám nás chráníš celý den
a v noci dáváš klidný sen.

(Dávné i dnešní dětské modlitby)

K spánku uléhám, můj Bože,
celou dlouhou, tmavou noc,
ať tvůj anděl při mně stojí
a chrání mne tvoje moc.

Také chraň všechny mé drahé
a mně odpusť všechno zlé,
ať s příchodem nového dne
nová radost nastane.

(Dávné i dnešní dětské modlitby)

Prosím tebe, Bože můj,
tatínka mi opatruj,
při práci ho provázej,
požehnání své mu dej!

Prosím tebe, Bože můj,
maminku mi opatruj,
zdraví, sílu, vše jí dej,
dlouho nám ji zachovej!

Prosím tebe, Bože můj,
také i mne opatruj,
dej, ať v každé době
líbím se já tobě.

(Dávné i dnešní dětské modlitby)

Oslava narozenin

Narozeninový příběh

Narozeninovým příběhem uvedeme dítě do bodu času a prostoru.

V nebeském království stojí zlatý dům. Má mnoho zlatých oken a dveří. V domě bydlí všechny malé děti se svými strážnými anděly. Jedí ze zlatých talířků a pijí ze zlatých pohárků.

Jedním z těchto dětí byl i náš Díval se na Zemi viděl hory, vody, lesy, pole,..... domy, kde žijí lidé. V jednom z nich bydlel tatínek.... a maminkaa velmi si přáli mít děťátko. Jednoho dne řekla maminka radostně: „Přijde k nám děťátko.“ Tatínek se zeptal: „Kdypak to bude?“ A maminka odpověděla: „Až budou kvést sněženky (kvést stromy, zrát třešně, padat ořechy, až bude v adventu hořet první svíčka...) Ted' musíme pro děťátko všechno připravit: kolíbku, košilku, plínky, čepičku, (děti mohou pomáhat jmenovat.) A když už bylo všechno připraveno, mohlo děťátko přijít. A jednoho rána, když rozkvetly sněženky, miminko leželo v postýlce. Maminka ho vzala do náruče, pohoupala ho a zazpívala mu, tatínek ho vzal do svých silných rukou a usmál se. Všichni stáli kolem něho – maminka, tatínek, sourozenci Maminka ho často krmila, aby posílilo. Zpívala mu písničky, chovala ho. Tak se mu vedlo dobře, rostlo jako z vody. Zanedlouho se smálo a pozorovalo okolí. Po čase umělo pást koníčky, nadzvednout ruce, nohy, seděloa když se

blížily jeho první narozeniny, zkoušelo první krůčky(postupně rok za rokem se vzpomíná na celý dosavadní život oslavence.)

(Věneček – léto)

Kdopak má dnes slavný den?

Kdopak má dnes slavný den? Madlenka, Madlenka.

Kdo udělá radost všem? Madlenka, Madlenka.

Všechno nejlepší, všechno nejlepší,
buďme veselí na Tvé narozeniny.

(Věneček – léto)

Hvězdičky na nebi.

Hvězdičky na nebi utkaly mu košilku
a tady na zemi našly pro něj postýlku.

Vítáme tě na zemi, vesel se s námi všemi.

Dnes je tvůj slavný den, jak král budeš oslaven.

(Věneček – léto)

Copak se dnes slaví.

Copak se dnes slaví, čí to dneska den?

Naše milá Aničko, tak se dobře měj.

Přejeme ti zdraví, hodně sluníčka,
abys měla radost ze svého srdíčka.

(Věneček – léto)

Hodně štěstí, zdraví,

to se krásně slaví.

Máme tě všichni rádi,
jsme tví kamarádi.

(MŠ Montessori Olešník)

Dotazník určený učitelkám mateřských škol

Vážené paní kolegyně,

jmenuji se Jana Erhartová a jsem studentkou Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Ráda bych Vás poprosila o několik minut Vašeho času k vyplnění dotazníku, ve kterém se zabývám rituály v mateřské škole. Rituál je způsob chování založený na určitých pravidlech. Je to druh obřadu, obvyčeje.

Dotazník je zpracován formou otázek a odpovědí, je anonymní a vyplněné údaje budou použity pouze v rámci průzkumu jako podklad pro zpracování mé bakalářské práce.

Dovoluji si Vás požádat o zaškrtnutí odpovědi, s níž se ztotožňujete, případně vypište slovně. Předem děkuji za spolupráci a čas, který vyplnění dotazníku věnujete.

1. Vaše mateřská škola (dále jen MŠ) je v obci (městě):

- a) do 5 000 obyvatel
- b) od 5 000 do 20 000 obyvatel
- c) od 20 000 do 90 000 obyvatel
- d) více než 90 000 obyvatel

2. Podle jakého programu pracuje Vaše MŠ?

- a) alternativní konkrétně
- b) běžný

3. Užíváte ve Vaší MŠ rituály?

- a) ne
- b) ano

Pokud ano, vyberte jaké:

- Přivítání s dítětem – podání ruky
- Ranní vítání dne
- Komunitní kruh
- Masáž rukou - olejíček

- Rituály před jídlem – průpověď
- Svolávání dětí
- Úklid hraček
- Oslava narozenin
- Rituály u četby pohádek
- Rituál před odpočinkem – uspávání dětí
- Probouzení dětí po spaní
- Jiné

.....

4. Je důvodem k užívání rituálu skutečnost, že dodávají dítěti pocit bezpečí a jistoty?

a) ne

b) ano

Můžete napsat i jiný důvod

.....

.....

5. Myslíte si, že jsou důležité rituály i v rodině?

a) ano

b) ne

6. V případě, že užíváte ve Vaší MŠ rituály, popište nejčastěji užívaný (konkrétní báseň, průpověď, písničku):

.....

Co nám přinášejí rituály?

Tab. 2: Zastoupení jednotlivých rituálů v dotazovaných MŠ (odpovědi na otázku č. 3)

MŠ Rituál	MŠ HOMOLE	MŠ Opletalova	MŠ Rožnov	Montessori Olešník	MŠ Lišov	MŠ Rudolfov	Waldorf ČB	MŠ Větrná	Montessori ČB	MŠ Nerudova	MŠ Adamov	OSTATNÍ	Celkem	Celkové zastoupení v %
přivítání s dítětem- podání ruky	0	2	1	0	2	0	3	0	0	1	0	13	22	22,4%
ranní vítání dne	2	4	1	3	5	5	3	4	1	7	1	19	55	56,1%
komunitní kruh	2	8	3	3	9	3	3	9	1	8	4	27	80	81,6%
masáž rukou- olejíček	0	0	0	0	0	0	3	0	0	6	0	4	13	13,3%
rituály před jídlem	3	1	0	0	3	0	3	4	0	7	1	14	36	36,7%
svolávání dětí	4	7	2	1	7	5	3	4	3	6	1	22	65	66,3%
úklid hraček	4	7	2	1	9	8	3	8	1	5	4	24	76	77,6%
oslava narozenin	3	8	3	3	9	5	3	10	3	8	1	30	86	87,8%
rituály u četby pohádky	2	1	0	0	6	3	3	5	0	2	1	8	31	31,6%
rituál před odpočinkem	4	1	2	1	7	7	3	2	1	4	4	21	57	58,2%
probouzení dětí po spaní	3	1	0	0	5	5	2	0	0	6	0	4	26	26,5%
jiné	0	1	0	0	2	1	1	1	2	2	0	7	17	17,3%
Odpovědi	4	8	3	3	9	8	3	10	3	8	4	35	98	

Zdroj: autor